

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VORDINGBORG
SEMINARIUM

1882-1957

VORDINGBORG
SEMINARIUM

1882-1957

Vordingborg

CENTRALTRYKKERIET

1957

Udgivet af Seminariet
og Elevforeningen

Ansvarshavende redaktor:
Henry Holm

*Amtmand S. Wechselmann
Formand for seminariets bestyrelse*

Ved
*Vordingborg
Seminariums
75 års jubilæum*

Seminariets bestyrelse hilser Seminariet, dets forstander, lærere og elever — og ikke mindst: de gamle elever, der vel mest af alle har fæstnet Vordingborg Seminariums ry ud over landet.

Hjertelig til lykke med de 75 år! I denne lange tid er unge mennesker her blevet forberedt til den betydningsfulde gerning at skulle undervise og vejlede folkeskolens børn. Skolens, og dermed lærernes opgave er at forme børnenes sind: Loven pålægger dem at fremme børnenes anlæg og evner, at styrke deres karakter og at give dem nyttige kundskaber. De skal altså på en væsentlig plads være med til at skabe det kommende Danmark.

Dette viser, hvor betydningsfuld en opgave Seminariet har ved at uddanne de unge til denne opgave. Og Seminariets ry, befæstet af en række navne på forstandere og lærere herfra, viser, hvor godt opgaven er løst.

For bestyrelsen, som har fået forvaltningen af denne lærerskole betroet, er det en glæde at se, hvor Vordingborg Semina-

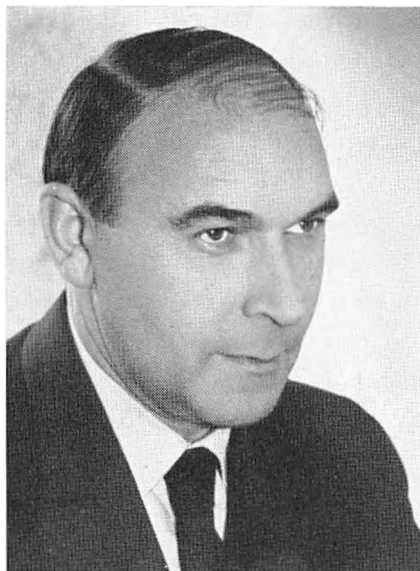
riums navn holdes i ære. Det viser, at opgaven er løst rigtigt hidtil. Og ser vi livet på Seminariet idag, overbevises vi om, at indsatsen stadig er den rette.

I de 75 år er Seminariet stadig blevet søgt af mange. Skont selvejende, skont privat - - så det ikke kan byde eleverne så gode økonomiske vilkår som så mange andre — oplever Seminariet stadig en betydelig tilstrømning af unge, som ønsker at få netop dette steds forberedelse til deres livsgerning.

Måtte Vordingborg Seminarium stadig have held til at knytte de dygtigste og mest forstående kvinder og mænd til sig, i ledelsen, i lærerkollegiet, blandt eleverne. Da vil dets navn stadig have sin egen gode klang, og seminariet vil fortsat løse sin opgave for kommende slægter i vort land.

SIGURD WECHSELMANN.

Sinus Nielsen
Elce-foreningens formand

EN HILSEN *til jubilaren*

„Du gav min ungdom glans og glød – - og gråd“ sang Th. Ror-dam for 25 år siden, og sådan kunne mange synge med ham da og endnu flere 25 år senere.

Vort gamle seminarium opfattes for den enkelte af os som det seminarium, vi hver for sig oplevede på godt og ondt, og man føler sig noget fremmed overfor det seminarium, der arbejder videre i tiden efter ens egen ungdom -- og dog. Mon vi ikke alle finder og genkender meget af det gamle i det nye.

Rammen har skiftet mange gange og personer også, men kon-tinuationen er bevaret i det usynlige seminarium, der ikke var knyttet til nogen ydre ramme eller nogen bestemt tidsperiode, og det er dette seminarium, der gav vor ungdom „glans og glød og gråd“, og som vi derfor vil fejre i dag. Det var dette semina-rium, der skabtes af personligheder som Matthiessen, Torsleff, Munk, Halse, Jul og Bredsdorff og de mange dygtige medarbej-dere, der fik en livsgerning her.

Det begyndte småt og tilfældigt, men et stærkt initiativ og et bærende fællesskab om foreliggende opgaver har stedse placeret Vordingborg Seminarium blandt de førende.

Allerede 25 år gammel havde seminariet konsolideret sig og kunne rejse egen bygning på egen grund, og trods skiftende tider fortsatte det sin vækst. De gamle rammer blev for snævre, og nye blev skabt. Der var stadig fremsyn hos ledelsen, og man nøjedes ikke blot med at efterkomme tidens krav, men ojet var vågent for all nyt, og man blev derved medvirkende ved den almindelige fremgang for læreruddannelsen.

Dette seminarium har præget — og måske også særpræget enkelte — sine elever, der her har modtaget en uddannelse i frihed og under respekt for og hensyntagen til individualitet, og i denne ånd skabtes der traditioner, der netop er blevet det usynlige, der med rette og med ære kan bære navnet Vordingborg Seminarium.

Derfor en tak og hyldest til dette seminarium på 75 års-dagen. Jeg håber, det vil få fremtid, som det fik minder.

STINUS NIELSEN.

SEMINARIETS VIGTIGSTE DATA

1882-1957

- November 1881: 5 realskolelærere ved Vordingborg Realskole med H. V. Matthiessen i spidsen vedtager at oprette et „Cursus for vordende skolelærere“.
10. januar 1882: Seminariet begynder undervisningen med een elev.
- 1882—1888: Seminarium i den gamle realskolebygning på Kirketorvet (hvor nu Kirketorvets skole ligger).
- 1888—1890: H. V. Matthiessen og translator, lærer N. Tørsleff ligestillede forstandere.
- 1888—1890: Seminariet har lokaler i den nuværende dommerbolig.
- 1890: Seminariets stifter forflyttes til Nakskov som skoleforstander (senere skoleinspektør).
- 1890—1895: N. Tørsleff seminariets ejer og forstander.
- 1890—1928: L. P. Poulsen lærer ved seminariet og fra 1895 første øvelsesskoleleder.
- 1890—1907: Seminarium i Teknisk Skole.
- 1892: Anders Munk lærer ved seminariet.
- 1894: Ny seminarielov med 3-årig uddannelse.
- 1894: Lordagsforeningen starter.
- 1895: Forstander N. Tørsleff dør.
- 1895: Anders Munk og Th. Halse overlager seminariet.

- 1895—1927: Masnedsund skole er øvelsesskole.
- 1895: Det nuværende gymnastikhus tages i brug.
- 1896: Seminariet optager de første kvindelige elever.
- 1897—1939: J. L. Emborg lærer ved seminariet.
- 1900: Forstander Halse opfører „Hvidebo“.
- 1904—1947: Kr. Buus lærer ved seminariet.
- 1907: Seminariet får sin egen bygning, den nuværende gymnasie-hovedbygning.
- 1907: Kr. Buus grundlægger seminariets svømmeundervisning.
- 1911—1948: Niels Jul lærer ved seminariet og fra 1935 forstander.
- 1915: Vordingborg Seminariums Elevforening stiftes.
- 1915: Elevforeningen udsender sit første årsskrift.
- 1916: Anders Munk sognepræst i Ledøje. Th. Halse enejer af seminariet.
- 1917: Eleverne opretter elevråd.
- 1918: „Tolken“ begynder at udkomme.
- 1922: Seminariet åbner de første 2 klasser af sin egen øvelsesskole med seminarielærer Hans Hansen som leder.
- 1927: Seminariets øvelsesskole får sin egen bygning (gymnasiets nuværende gule bygning).
- 1930: Ny seminarielov indfører 4-årig læreruddannelse.
- 1934: Seminariets boldbane tages i brug.
- 1935: Th. Halse trækker sig tilbage, og Niels Jul bliver forstander.
- 1935: Nuværende forstanderbolig opføres.
- 1935: Kirkelovets skole bliver øvelsesskole med skoleinspektør Kr. Agner som leder.
- 1939: Ny seminarietbygning ved Kuskevej indvies.

- 1944: Seminariet bliver selvejende institution.
- 1947: Seminariets svømmehal åbnes.
- 1948: Niels Jul afgår ved døden.
- 1949: Morten Bredsdorff forstander.
- 1949: Seminariet overlager og moderniserer „Hvidebo“.
- 1952: Stadsskoleinspektør Anders Hanssen leder af øvelsesskolen.
- 1952–1953: Elevehjemmet udvides bl. a. med kantine.
- 1955: Ny seminarielov træder i kraft.
- 1955: Ny seminariefloj indvies.
- 1955: Marienberg skole supplerer Kirketorvets skole som øvelsesskole.

h.

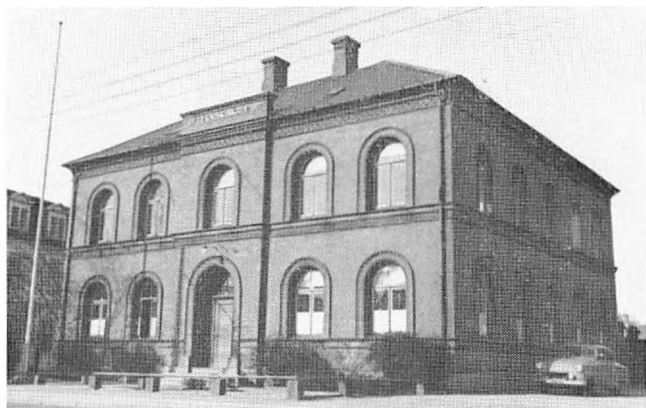
SEMINARIETS BYGNINGER gennem 75 år

*Den gamle
realskole på
Kirketorvet,
hvor
seminariet
begyndte i
1882*

*Nuværende
dommerbolig
på Kirketorvet,
hvor
seminariet
havde til huse
1888—1890*

*Fra
1890—1907
lå seminariet i
Teknisk Skole*

*Den gamle,
smukke
seminarie-
bygning fra
1907 set
fra Algade*

*Øvelsskolen,
som
Th. Halse
byggede*

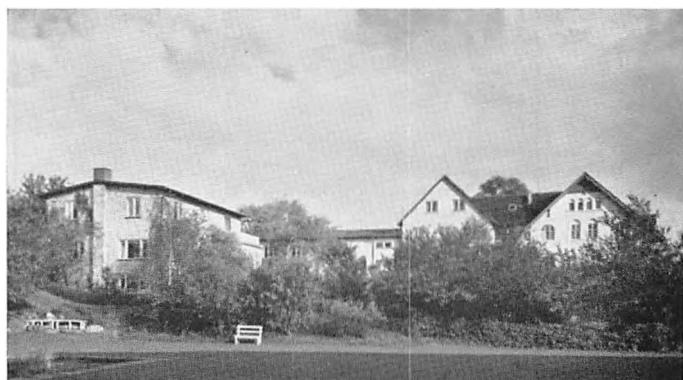

*Seminarie-
bygningen
fra 1939*

*Seminariets
svømmehal*

*Forstander-
bolig
og elev-
hjemmet
»Hvidebo«*

*Seminariets
tilbygning
1955
med bl. a.
festsalen*

FRA DE GAMLE DAGE

Th. Balslev

Lærer ved seminariet 1896—1902

Tresindstyve aar saa vel maa jeg tilbage i tiden for at opleve mit første møde med Vordingborg Seminarium, hvor jeg i seks aar skulde have mit arbejde blandt vordende lærere. Jeg skal forsøge at fortælle lidt om de dage, maaske kan hukommelsen svigte på et eller andet punkt, men erindringen, mindet, er levende nok, man glemmer ikke saa let indtrykkene fra sin første arbejdsplads.

Det var i august 1896, jeg som temmelig nybagt teologisk kandidat kom til at vikariere for Anders Munk, der aaret før sammen med Theodor Halse havde overtaget ruinerne fra Tørsleffs seminarium, men som nu ønskede at gøre sit universitetsstudium færdigt. En teologisk kandidat ansaas dengang for brugelig til mange ting, og lidt mening var der maaske i det, det studium kunde og kan vel endnu være meget alsidigt dannende, igunden det frieste af alle. Alligevel, naar jeg uden speciel faglig uddannelse paatog mig at undervise i dansk, historie og religion i alle klasser, førende op til baade første og anden del af eksamen, saa synes jeg nu, at det maatte der en god portion vovemod for ikke at sige dumdristighed til. Hvordan det gik, er

jeg jo ikke ene om at bedømme, men derom senere. Her blot dette, at selv om jeg ser lemmelig kritisk paa, hvad jeg udrettede, saa ser jeg dog tilbage paa de aar som en lykkelig tid, der ialtfald for mig selv var til baade glæde og gavn.

Det var under meget beskedne forhold, Munk og Halse begyndte den ny epoke i seminariets liv, og jeg har altid beundret de to unge mænds mod og friske initiativ. Den der fra det nuværende seminariums stolte bygning og moderne udstyrelse blev flyttet tilbage til de primitive forhold dengang, kunde godt med justitsraaden i eventyret føle sig hensat til kong Hans's tider. Lokalerne var lejede (Teknisk Skole), der var ét nogenlunde stort klasseværelse samt et par mindre rum, bl. a. husker jeg lærerværelset, der vel maalte ca. 2 mtr. i kvadrat, i det fandtes „biblioteket“, maaske et halvt hundrede tilfældigt samlede bøger, naturligvis ingen haandbøger. Af andre samlinger, fysiske, naturhistoriske, geologiske osv. fandtes saa godt som intet. Og foreløbig var der jo slet ikke raad til nyanskaffelser, nutidens rigelige offentlige tilskud kendtes ikke dengang, ialtfald kun i meget beskednen udstrækning. Naturligvis var ogsaa skolestuer og inventar gammeldags, upraktiske og vanskelige at holde rene. Fordringerne var ikke dengang saa store som nu, og selv om det maaske var det ringest udstyrede seminarium i landet paa den tid, saa kunde man jo altid trøste sig med det gamle ord, at det er ikke hovedsagen, om man holder skole i en vognport eller i et palads, men om der er aand og liv i undervisningen.

Da jeg kom dertil, var elevtallet 27 ialt, og det skulde jo heller ikke give store indtægter. Naa lærerlønnen var da ogsaa derefter, min part var 100 (et hundrede) kr. om maaneden, NB. paa egen kost og logis etc., og vel var ogsaa dét billigt, men det slugte dog over halvdelen af lønnen. Et par aar efter steg jeg til 150 kr., men længere kom jeg aldrig, saa det blev nødvendigt for mig, især efter at jeg i 1899 var bleven gift, at skaffe mig lidt ekstra-indtægt ved at undervise i en pigeskole. Smaat var det, men vi levede da. (Det er forresten ganske betegnende for den tids beskedne forhold, at jeg med godt 2000 kr. i aarlig indtægt befandt mig i den udvalgte flok af højstbeskattede borgere, hvem det var forbeholdt at vælge den ene halvdel af byraadet!).

Men nu de syv og tyve — ja tallet voksede da aar efter aar, saa da jeg i 1902 forlod seminariet, var det, saa vidt jeg husker, naaet op over de 100. Imellem de første var der vist meget faa

med uddannelse ud over folkeskolens, de fleste kom lige fra muldjorden eller haandværket. Men det var nu slet ikke de ringeste, jeg mindes f. eks. en, der efter at have sluppet landsby-skolen var bleven murer og af sin ringe løn havde samlet sammen til opholdet paa seminariet, han var en af de bedste og mest udviklede elever i min tid, solid og flittig og moden. Maaske kunde gennemsnittet ikke helt svare til mine drømme om disse „unge ivrige mennesker, der tørstede efter kundskaber og længtes efter det herlige og ansvarsfulde arbejde, der ventede dem.“ Der var vel nok dem iblandt dem, der gerne vilde have en rar og vellønnet stilling, men helst med den mindst mulige uløjlighed. En enkelt var der ogsaa, som var saa smaal kørende, at man kunde faa en mistanke om, at han var kommen her, fordi han ikke duede til andet! Men stort set var de nu flinke og adskillige mere end det, og det var fornøjeligt at arbejde sammen med dem. Jeg havde paa forhaand den forestilling om et seminarium, at det skulle være en blanding af skole, universitet og højskole, og saadan mener jeg igrunden endnu. Der var jo kundskaber, der skulde samles ind, baade for eksamens og for senere virksomheds skyld, der skulde ogsaa gives opmuntring til selvarbejde og lyst til videre fordybelse i stoffet, og det skulde altsammen sættes i relation til livet, til de børn, der blev betroet dem, til hjemmene, til alt folkeligt arbejde. Jeg tror, de tanker faldt helt godt i traad med de to forstanderes opfattelse, og mon ikke ogsaa mange af eleverne, ialtfald sidenhen, har sendt venlige tanker til det seminarium, der ønskede og stræbte efter at give en lære „ikke blot for skolen, men for livet!“

De to forstandere gik godt i spidsen herfor. De var meget forskellige, men arbejdede, saa vidt jeg forstod, særdeles godt sammen. *Anders Munk*, som kom tilbage efter to aars forløb og nu tog en del af mine fag, var vel elevernes yndling fremfor nogen. Kundskabsmæssigt set var han vist ikke særlig fremragende, men han forstod sine folk og var sprudlende af liv og energi. Og han kunde tale med dem, ikke mindst, tror jeg, naar der var en og anden, det kneb for, hvad enten det nu var lærdommen, det gjaldt, eller maaske især mere personlige problemer. Baade han og hans hustru Kirsten havde elevernes fortrolighed, og jeg tror aldrig nogen gik forgæves til dem. - *Theodor Halse* var en meget kundskabsrig mand, dygtig i sine fag, matematik, fysik og geografi, sikkert ogsaa en god lærer og levende aandeligt oplaget

af alt kirkeligt og folkeligt. Jeg tror nok, at han i begyndelsen stod noget i skygge af Munk, hvad det personlige forhold til eleverne angik, men efterhaanden som de lærte ham at kende, fik de tillid til ham, og da han i 1916 blev enejer af seminariet, havde han med god grund en stærk og sikker position, baade ind- og udadtil. Begge forstandere var meget hensynsfulde overfor lærerne og lod os have fuld frihed til at lægge undervisningen an, som vi syntes „vi bedste kunde.“ — Af faste lærere var der, foruden mig, kun *J. L. Emborg*. Om ham behøver jeg ikke at sige synderligt, han er velkendt ogsaa af de elever, der ikke har haft ham som lærer. Han var purung, da han kom til seminariet, kun 20 år, men lige fra først af respekteret for sin dygtighed, og han var ikke blot en udmærket lærer, men vennsæl og fornøjelig, saa alle holdt af ham. — Desuden var der til seminariet knyttet nogle timelærere: *C. C. Hansen*, en meget dygtig regnelærer og et hyggeligt og rart menneske, men vist uden synderlig personlig forbindelse med eleverne — og *L. P. Poulsen*, senere overlærer i Masnedsund. Jeg ved ikke af at have mødt en lærer med saa ualmindelige evner, baade som faglærer (naturhistorie) og som pædagog. Jeg er ogsaa vis paa, at hundreder af hans elever siden har følt taknemmelighed for Poulsens undervisning. Skønt han var ansat ved realskolen, følte han sig vist mere knyttet til seminariet, ogsaa paa grund af personligt venskab med lærerne der, og han var et værdifuldt medlem af det lille samfund, kvik og morsom og velbegavet. Hans lidt bohème-agtige natur og lyst til at forarge borgerskabet en lille smule gjorde ham noget suspekt i „pæne“ folks øjne, men i virkeligheden var han et alvorligt og hundredeligt menneske, hvis venskab jeg satte meget højt. Naa efterhaanden, især da han var bleven gift og blev overlærer ved en af byens skoler, blev hans position meget solid, heldigvis beholdt han altid sit friske og selvstændige syn og var aldrig bange for at „sige Roma imod“.

Det var virkelig en god stab af lærere, det lille fattige seminarium kunde opvise, det samfund, som jeg nu i godt seks aar blev medlem af. Og saa maa jeg vel ogsaa rykke ud med lidt om mig selv. Det første indtryk, eleverne fik af mig, var vist, at jeg saa' saa rent uanstændigt ung ud, og ikke havde spor af værdighed at støtte mig til. Men jeg tror, at vi blev helt gode venner næsten med det samme, og jeg mindes ikke, at jeg nogen sinde havde grund til at klage over mangel paa interesse. En anden

ting er det, at jeg nu ser ret kritisk paa, hvad jeg ydede, netop i de fag, som byder saa rigt spillerum for at give værdier for livet. Maaske gjorde jeg mest fyldest som lærer i dansk, baade i sprog og i litteratur, det forekommer mig da, at jeg dér slog saa nogenlunde til. Ringest var vist min historie-undervisning, underligt nok, for igrunnen interesserede historien mig meget, og jeg tror ogsaa, jeg kunde pege paa de store linjer i udviklingen, men jeg var ikke kyndig nok, og jeg gjorde for lidt i retning af at perfektionere mig. Jeg lagde maaske ogsaa lovlig lidt vægt paa at arbejde hen imod de gode eksamensresultater. I religion beherskede jeg i kraft af min uddannelse de historiske fag, og det gik vist ret godt, men de systematiske fag interesserede mig for lidt, og jeg var næppe moden nok til at undervise godt i dem. Jeg ved ikke, hvor mange gange jeg sidenhen, da jeg i nogen tid havde været præst, tænkte: havde jeg nu bare mine legioner igen! nu kunde jeg helt anderledes tale med dem om disse ting. Det er i virkeligheden en god kombination at være præst og religionslærer samtidig, ikke mindst paa et seminarium. Hvad jeg egentlig tænker paa med størst glæde, er de øjeblikke, hvor jeg forlod katedret og satte mig ned blandt ungdommen og snakkede med dem, drøftede med dem de forskellige problemer, der kunde rejse sig, hvor jeg ikke altid kunde give dem sikre resultater, men hvor vi prøvede sammen at naa hen imod løsningen.

Det var ikke nogen daarlig forberedelse for mig selv til den præstegerning, jeg efter de seks aar gik ind til, ikke blot det at have arbejdet med disse fag, men især det at omgaas saadanne unge, som forberedte sig til et arbejde, saa nær beslægtet med mit. Og selv om jeg saa synes, at jeg skulde have gjort et bedre arbejde, saa er jeg dog taknemmelig for at have haft det, og har da ogsaa et stille haab om, at det ikke har været spildt. Hvor man kan gøre ret fyldest, forekommer det mig at være en af de lykkeligste gerninger at give sit liv til.

Th. Balslev.

25 ÅR

VED VISDOMMENS BRØND

Den forhåndsoplysning må indskydes, at der her tænkes på en 25 årig udvikling inden for seminariernes hovedfag pædagogik og psykologi. Som censor i faget har jeg gennem de mange år haft lejlighed til at følge strømmen. Udviklingen ved Vordingborg seminarium gennem denne fjerdedel af et sekel skal gives under tre billeder, eller rettere sindbilleder, af den danske brønd.

Først husbonden ved den gamle tids maleriske brøndvippe, sindigt loftende spand efter spand til sin flok af tørstende sjæle. Vel nu og da ihukommende det gamle ord, at man nok kan tvinge en hest til truget men ikke til at drikke, — dog vistnok liere med en uformuleret tanke på de skotske bønders dybsindige (og billige) mundheld: „*A masters eye makes a fat horse*“. Frit oversat: „Hold øje med bæsterne, det trives de bedst ved!“

Husbonden ved brøndvippet efterfulgtes så til sin tid af en mand, der på rejser i Ægypten selv havde set, hvordan trælsomme, forhistoriske øseværker blev afløst af moderne pumpestempler med „hjerte“ på bunden. Han bragte erfaringerne med sig til Vordingborg, og under hans praktiske hænder leledes da de hjemlige kilder ind gennem nye årer: et nutidigt system med indlagt rindende vand fortes til huset. På brinken i hans egen have stod vandtårnet. Det var den anden brønd.

Men så brønden i dag?

Ja, den indordner sig ikke så let under et enkelt symbol; der-til er den for levende, kilderne for mangfoldige, med deres rislen mod fremtiden. Den viser sig i en broget flok af unge, moderne i snit og væsen men dog med en udrustning mere fortidig end selve den gamle vippe. Thi medens de strejfer ud over markerne, enkeltvis eller i livfulde grupper, har de alle i hånden den Y-formede pilekvist, som i folkloren hedder tryllekvist eller *virgula*

mercurialis. De holder kvisten, som kulten foreskriver det, og idet nu „spåstikken“ føres hen over marken, viser det sig, at den slår ned, hvor vand findes. Så tages det næste redskab frem, en handig lille spade, og med den graves vej til selve kilden. Det er jo ikke alle, i hvis hænder kvisten bevæger sig; det afhænger af den enkeltes forestillingsevne og opmærksomhedsgrad, -- hvad der i psykologien fører hen på ideometriske bevægelser, eller i parapsykologien til *rhabdomantik*. Interessebetonet og selvstændig virksomhed er en selvfølgelig forudsætning for hele den ivrige kildeforskning, og med rette kan der nu endelig tales om en „livets brønd“.

Men hvor bliver husbonden af i denne brogede selvstændighedsudfoldelse? Skønt den mindst fremtrædende, uden kvist og uden spade, er han dog den vigtigste mand i flokken. Hans opgave er at tilskynde, ja, ved sin blotte nærværelse at være den, der holder gang i foretagendet. Alle véd de, at kloge øjne følger dem. Allså dog stadig en vis tro på sandheden i det anførte skotske ordtag: „*A masters eye makes a fat horse*“. Eller, som det hedder hos Moth: „Hævd (ø: rogt) holder hest i værd, og ikke høje stalde“.

Skal man herefter forsøge at samle trådene i den udvikling, der gennem 25 år har fundet sted for mit fags vedkommende, må det blive under et perspektiv, der så nogenlunde er fælles for alle landets seminarier. Det gælder stofvalg såvel som arbejdsformer.

Efter vedtagelsen af seminarieloven af 1930 afviklede professor *N. A. Larsen* sin mere end 20-årige virksomhed som censor i faget. Hvor særpræget denne ansete skolemand end måtte være, stod der dog bag ham en endnu større og mere markant pædagogisk skikkelse, der i virkeligheden var den, der med sin stærke personlighed havde givet faget sit varige stempel. Det var professoren i filosofi ved Københavns universitet *K. Kroman*. I 1865 havde han selv taget lærereksamen fra Jonstrup, erhvervede sig 12 år senere doktorgraden i filosofi, og i 1883 udkom hans hovedværk, det europæisk anerkendte „*Vor Naturerkendelse*“. Samme år blev han docent i filosofi og var fra 1884 til 1922 professor i faget. Disse data giver kun baggrunden for hans forhold til seminarierne. Afgørende blev her hans enestående og enerådende — lærebog „*Grundtræk af Sjælelæren*“, der ved sin klare

og anskuelige form gennem mere end en menneskealder for landets seminarier, lærere som elever, blev en psykologiens katekismus. Hans egentlige livsvirksomhed bidrog til at befæste forbindelse. I årene 1886 til 1899 var han kultusministeriets pædagogiske konsulent og medlem af eksamenskommissionen for lærere og lærerinder (med de i seminariernes historie aldrig glemte eksaminer i København, Odense og Århus). Her medvirkede Kroman ved prøverne både i praktik og pædagogik. Under denne virksomhed var han i særlig grad respekteret, men også på sine steder frygtet. Endnu lever mindet om mandefaldet ved eksamen i praktik i 1890, hvor over halvdelen af de indmeldte dumpede. Da eksamen i 1897 gik over til seminarierne og den nyoprettede censurkommission, fortsatte han som censor i praktik, men ombyttede i 1900 dette fag med pædagogik og psykologi (med *logik*).

På Ranum, og senere på Jelling, mødte Kroman, uden ret at forstå hvem han havde med at gøre, seminariernes kommende mand, *N. A. Larsen*. I 1903 afløste Larsen Sophus Sørensen som konsulent for ministeriet og tillige som formand for censorerne ved lærereksamen. Der var kulde mellem ham og Kroman, og efter et par perioder som religionscensor overtog *N. A. Larsen*, nu tituleret professor, i 1909 selv censuren i pædagogik. Hvad Kroman nok aldrig glemte ham. Da en gæst engang fortalte ham, at professor Larsen ved operation havde fået fjernet sin blindtarm, spurgte Kroman bekymret på sit blide lollandske: „Hvad er der så tilbage af manden?“ *N. A. Larsen* viste sig dog snart som den mand, der kunne stå uden appendix.

Det var nu som før „Grundrids af Sjælelæren“, der brugtes som lærebog; men dispositionerne (de såkaldte „kromanske sedler“) blev delvis afløst af *N. A. Larsens* selvstændigt formulerede spørgsmål.

Hertil kom i de samme år noget betydningsfuldt nyt. Seminarierne havde fundet frem til de værdifulde kilder, der åbnede sig med *Hoffdings* lærebøger i psykologi og *Alfred Lehmanns* banebrydende eksperimentalpsykologiske arbejder, de første forsøg herhjemme på at hæve psykologien i rang med naturvidenskaberne ved at stille den i sammenhæng med fysiologien. Til den tankens klarhed, som havde fundet sit udtryk hos Kroman, knyttede sig nu *Hoffdings* varme humanistiske livssyn og de første træk af den naturvidenskabelige og pædagogiske psykologi.

med doren på klem til den moderne psykoteknik. Den egentlige *bornepsykologi*, der i dag står som det centrale i undervisningen, var på den tid i det væsentlige et lukket land.

Således omtrent tegnede sig det billede, der i begyndelsen af 1930'erne mødte den, der for første gang som censor tog plads ved det grønne bord.

Og som en af de smukkeste repræsentanter for den gamle tid sad ved bordet i Vordingborg seminariets forstander *Th. Halse*. Vi havde kendt hinanden gennem flere år, og han var jo en mand, man måtte holde af. Ved eksamensbordet mødtes vi kun den ene gang (1935), og noget tydeligt billede af ham som lærer fik jeg ikke. Det fremgik ikke klart af eksaminationen, hvilket stof der havde været arbejdet med. Bag spørgsmålene skimtedes en ikke ubetydelig læsning. Man fik indtryk af, at det var bøger, der havde været af stor værdi for Halse, men at de i forbindelse med emnet dukkede op her for første gang. Eleverne så ud, som følte de det samme. Det var en fornuftig og redelig mands tanker, en lærer, det uden tvivl til daglig havde været værd at lytte til. Han talte ud fra praktiske erfaringer og et fond af gode råd, som eleverne da også villigt bifaldt under eksaminationen. Ikke så underligt, at det bagefter voldte nogen vanskelighed at få fastlagt karakteren, indtil det gik op for mig, hvad Halse lagde i det. Det var personen mere end præstationen, han tænkte på: en pæn ung mand af god familie nede fra Falster, havde altid været flittig, opført sig godt og mødt til næsten alle sine timer, - det måtte blive omkring et mg+. Så var det jo ikke så let at forstå, at censor kun havde givet g. „N. A. Larsen ville i alt fald have givet mg?“, og deromkring blev det så. Alt taget i betragtning, -- man befandt sig godt ved at sidde ved bordet sammen med forstander Halse. Og en tidligere elev har sikkert ret, når hun nu siger: „Jeg mindes mange af hans timer med stor glæde og synes, vi dér fik noget for livet“.

Da jeg næste år kom til Vordingborg, var *Niels Jul* forstander for seminariet.

At sige noget om Niels Jul bliver for mig som at fortælle et stykke personlig historie. Vi havde allerede da stået hinanden nær i mere end 30 år og lært hinanden at kende i samarbejde og venskab. Fra trange vestjydske almuekår var han vokset op til en mand med sjældent vide perspektiver. Han kom til Silkeborg seminarium i Vinthers og Ludvig Jensens bedste mand-

SEMINARIETS FORSTANDERE

H. Matthiessen
Seminariets stifter og forst. under 1882-1890

Anders Munk
Forst. under 1895-1916

N. Tørseff
Forst. under 1892-1895

1882-1957

Niels Jul
Forstander 1935-1948

Th. Halse
Forstander 1895-1935

Morten Bredsdorff
Forstander 1949

domsår, dér hentede han sit første udsyn, og bestandig nye horisonter åbnede sig for ham på hans mange rejser, -- som ung i U. S. A., senere, alene eller som en skattet rejsefører, til de fleste af Europas lande, til Ægypten og Palæstina. Det såes, hvor han voksede og modnedes på disse færder. Og læsning af mangan art førte de med sig; hans faglige videtrang var umættelig, den blev kun overgået af hans evne til oplevelse. Hvor andre kun så, dér oplevede Niels Jul. Ikke blot på rejse: en evne til indre oplevelse førte han med sig også bag hjemmets grænser. Man kunne stå sammen med ham en sen augustaften under stjernerne ude i hans have: „Dér står Fomalhaut“, kunne han sige, med en fjernhed i betoningen, så man astronomisk fornå afstanden. Fomalhaut er jo på vore bredder ikke nogen vanlig stjerne; havde de to en hemmelighed sammen?

Niels Juls kårede land var Ægypten. Der var eventyrtone over det, når han stillfærdigt berettede om vandringer, ene mand, over sprukne saltsoer med overraskelse af pludselig indfaldende mørke, eller om bådturen over en af delta-armene med en svigefuld fellah, der med ét tog åren ind og nægtede at ro i land før modtagelsen af en selvbestemt *bakhshish*. Jul tog koldblodigt frakken af, rullede den sammen og lagde sig til hvile i bagstaven. Fellahen var den, der først blev ked af at vente. På dette punkt standsede historierne fra Ægypten; en sakral hemmelighed, symboliseret i en grøn scarabæ, drog sit blufærdige slør omkring den ellers så nøgterne fortæller.

Nogen egentlig retorisk begavelse var Niels Jul jo ikke; men folk holdt af at høre ham berette om sine rejser. Snesevis af foredrag stod i hans bilspor rundt omkring i Midt- og Sydsjælland.

Jul læste meget, mest faglige ting, han kendte sit stof. Men også skønlitteraturen levede han med i, — det gjorde forøvrigt alle lærerne i Vordingborg fra Halses tid. Et eksempel på, hvad Jul kunne få ud af et værk fra sin samtids digtning er at finde i *Eleveforeningens årsskrift* fra 1938, — hans analyse af Kaj Munks „En Idealist“. Det fine lille kapitel fortæller noget om, *hvordan* Jul læste. Og så er ringen sluttet: det fortæller, i forbindelse med hvad vi véd om hans menneskesind i det hele taget, hvordan Jul blev pædagogiklærer: En personlighed bygget op indefra, gennem arv og kår, gennem oplevelse og erfaring, en energisk og trofast natur, en *snild* mand i alle dette ords gode

meninger. Fælles for Jul og Halse var trangen til at bygge, at rejse mure om en stadig rigt voksende virksomhed, men også en drift til indre opbygning i pagt med den, der synligt for alle rejste sig omkring deres virke.

I sommeren 1948 drog Niels Jul ud på sin sidste store rejse, til nære slægtninge i U. S. A. Der sov han ind i sin stol, en søndag morgen den 1. august. „En let død“ — ja, måske. Men ikke let for den, der de følgende år skulle gense Vordingborg uden ham.

Da jeg næste gang kom der, var *Morten Bredsdorff* seminariets forstander. Han står der endnu, og om ham skal der tales, som det sømmer sig at tale om den, der lever. Bredsdorff var ikke for mig nogen ukendt mand. Jeg mødte ham som ung forstander allerede i 1937 ved seminariet i Tønder og sad ved bord dér sammen med ham og den kendte psykologilærer Cl. Eskildsen, og jeg forstod allerede da, at den verden, mænd som Halse og Jul havde måttet kæmpe sig frem til, den var en skikkelse som Bredsdorff født ind i. Han var Thomas Vilhelm Birkedal Bredsdorffs søn (hvad siger ikke allerede de navne!). Og arven udbygges gennem moderen Margrethe Lunn, der fra sin gren bringer værdifuld marv ind i slægten. Der kan læses om det i sønnens fordringsløse men værdifulde slægtsbog „Thomas Bredsdorff, en dansk højskolemand“ (1953). Med Bredsdorff fik undervisningen i pædagogik et nutidigt fagligt indhold, og, som noget delvis nyt, *pædagogikkens historie* blev taget op til levende behandling. De værdifulde træk i den nye seminarieordning lod sig tidligt spore i Vordingborg, men dog altid med en fast forankring i den sædvanernes fasthed, der krævede ærlig flid, pligtfølelse og grundighed. Tydeligst lægger dette sig måske for dagen i de værdifulde skriftlige afhandlinger, Bredsdorff lige siden sine Tønder-år har evnet at inspirere de unge til.

Nu står Vordingborg -- som alle landets seminarier -- ved lærskelen til et nyt tidehverv. Efter de mange års dvælen ved den gamle brønd spørger så en grånel censor, med alderens naturlige blanding af tvivl og håb: Hvilke nye kilder er under frembrud, hvor mange af de gamle grundvæld vil rinde videre?

Der skal spørges derom; thi på svaret beror seminariets fremtid, den fremtid, alle gamle venner af Vordingborg ønsker må blive rig og lykkelig, først af alt for de unge, men også for de lærere, der skal videreføre seminariets traditioner og dermed, under et videre syn, den danske skoles. *Hans Kyrre.*

ANSIGTER OG ARBEJDE

1932-57

Seminarieret i Vordingborg, vort seminarium, har en lykkelig beliggenhed. Det har for en institution, for en lærerskole, en endda uhyre gunstig beliggenhed. Det har nemlig et naturligt opland, udgørende 2 amter: Præsto og Maribo. Elevklientellet kommer da også fortrinsvis fra disse egne, dog med anseverdige tilskud fra Bornholm, det øvrige Sjælland, Fyn og Jylland. Det var en heldig tanke at placere seminarieret her i Vordingborg, i en lille provinsidyl, nær skov og strand, ret et sted egnet til humanismens stille sysler, og institutionen har da også gjort fyldest; den har haft en fortrinlig søgning, og rundt omkring i landets sogne sidder nu gode lærerfolk og udøver i al stillfærdighed deres støtte, stabile og vigtige arbejde, først og fremmest i skolestuen, men derudover efter anlæg og evner udførende en kulturel indsats, som ikke kan værdsættes højt nok.

Vort seminarium fylder nu 75 år, målt med menneskealderen fem år over støvets år, men som institution livskraftig som ingensinde før, stadig fornyende sig alt efter tidens kår og tarv. Egentlig burde læreruddannelsen under Byskovs seminarierlov af 1930 og dens muligheder under Jul. Bomholts lov af 1954 være grundigt behandlet på dette sted, og jeg kunne have haft lyst til at skildre i enkeltheder de skiftende bygninger, som seminarieret har haft til huse i: Den gamle realskole, dommerboligen, Teknisk Skole, det store hvide hus, den gule øvelsesskole, Niels Juls aula-kvadrat og endelig den sidste store nybygning. Af forskellige grunde skal jeg lade det ligge. Bygninger er, når alt kommer til alt, en samling døde sten; en bygning, altså i dette tilfælde en institution, får liv, får særpræg ved de personligheder, der færdes her, der har deres virke her.

Af seminarierkollegiet fra 1932, fra 50 års jubilæet, er der

nu ingen tilbage mere i arbejdet. Selv blev jeg knyttet til seminariet 1. september 1934, den sidste mand kaldet af forstander Th. Halse. Forstanderen var på det tidspunkt 72 år, en herre præget af alderens palina. Manden med det klare, gode blik, sådan som det er ypperligt fastholdt af maleren Søren Sørensen i portrættet fra 1932. Trods sine år og trods overstået svar sygdom var Th. Halse så levende som nogen. Vi stod en formiddag ved indgangen til seminariet; pludselig sagde han til mig: „Skal vi se, hvem der kommer først til Hvidebo?“ Den 28-årige og den 72-årige startede samtidig og nåede i galop samtidig til hans hjem. Vi skulle til den daglige bid brød, som hans hustru, fru Mitte, f. Jansen, serverede i den store spisestue. Halse sad selv for bordenden med ryggen til verandaen; ned langs begge sider sad så seminariets og øvelsesskolens lærere og endelig elevpensionærer. Denne samling skete hver dag. Seminariet var en hyggelig helhed, og tonen var jævn, tillidsfuld, styret patriarkalsk. Hvem sad der så i 1934? Der var J. L. Emborg, sangens mester, organist, komponist med fuldgældigt borgerskab i tonedigtningens rene rige, som pædagog krævende og med noget vist olympisk i sin fremtoning, en mand med et stort navn i sangpædagog- og musikkredse udover landet. Og ved hans side fru Ellen Margrethe, f. Kjeldberg Jacobsen, der underviste en årrække i tysk og en endnu længere tid i håndgerning. Der var Kr. Buus, hvis fag var gymnastik og naturhistorie, særpræget og ildnende, en lærer, der ikke var uden en vis evne til at skabe blokke for og mod sig, naturens muntre søn, rundet af jysk rød; og det var ikke frit for, at han koketterede med sit jyske mål. Han havde et myldresind. Hans hjerne var fuld af idéer, -- der skulle altid foregå noget; frisk og usystematisk var han, tit givende bøger en god dag, idet han ikke sjældent gav eleverne lejlighed til at læse i naturens rige bog, til at slå sig ned på en grøftkant for at foretage botaniske undersøgelser. Der er flere lærertyper. Der er de ordinære, udmærkede og respektable i enhver henseende, men åndelig anæmiske. Indtrykket af disse fortøner sig ret hurtigt. Der er andre, der appellerer til elevernes fantasi og følelse. De sætter noget i bevægelse. Buus hørte til den sidste gruppe. Allerede i levende live blev han næsten en myte. Buus var ungkarl og havde således råd og lejlighed til at se sig om i verden, i Syd-Amerika, -- indtryk fra denne rejse er bevaret i en række dagbogsblade, udgivet til glæde for hans

venner — i Tunis o. s. v. Han skabte store samlinger af dyr, fugle, sommerfugle. De er endnu den dag i dag seminariets pryd. Han delte sit skønne hjem villa „Skrænten“ på Violvej med sin sambo, J. Kr. Byge, der underviste i engelsk. Byge var så udpræget engelsk i ydre, i livsindstilling, i tøj. I 1935 forlod han seminariet, resten af hans gerning faldt på Realskolen. Men mange tråde bandt ham til gamle elever. Som en sidste hilsen sendte han dem: „Set med mine øjne“ -- en rejseskildring fra Argentina. Religionslærer var pastor Monrad-Frantzen fra Øster-Egesborg, theolog og humanist. Hans undervisning var præget af viden, hans væsen af varme, af medmenneskelig forståelse. Dette gjaldt ikke mindst ungdommen. Jeg husker en seminarieudflugt til en kæmpehøj ved Fanefjord. I strid modvind arbejdede vi os frem, han syngende af karsken bælg. Til sidst stod han på selve kæmpehøjen, monumental, vidt synlig. Pastor Monrad elskede sin gerning i sognet, sit arbejde på seminariet, Sydsjælland, dette vort land med dal og bakker fagre. Og dette blev gengældt. Sognets, kirkens og seminariets stemme har bevidnet dette ved hans bortgang i februar i år. Hans Hansen docerede dansk litteratur, sproglære og historie. Dertil var han praktikleder ved den til seminariet knyttede øvelsesskole. I sin gennemgang af stoffet var han uhyre grundig, og han mødte altid særdeles velforberedt. Han var en stillfærdig mand, hjertelig og vindende. Niels Jul var jyde fra Hammerum herred. Hans fag var fysik, geografi, regning, og dertil efter 1935 pædagogik. Han overkom egentlig meget, men gik stille med det. Han var fuld af initiativ, udgiver af lærebøger i geografi og fysik for folkeskolen, vidtberejst fra Ægypten, Palæstina til Island. Alle disse rejseindtryk satte givet kolorit på hans undervisning. Dertil var han organisationsmand med megen praktisk indsigt, tilige i besiddelse af et forretningstalant, som mange af erhvervslevets folk måtte misunde ham. Så var der de unge lærerkræfter fra øvelsesskolen: Anna Jensen, Anna Mølvig, Kirsten Jeppesen, Tage Halse, Anders Hanssen, G. Lauridsen. Dette var kredsen i efteråret 1934, en dejlig sensommer, lang og forunderlig mild. Der var idyl og harmoni — tilsyneladende da. For hvordan ville fremtiden forme sig for seminariet? Folketinget havde vedtaget dets overgang til staten, men landstinget havde forkastet dette. Og hvad så? Halse var ældre og skulle afhænde institutionen. Situationen var forvirret. Det er ikke min sag at gøre

*Stadsskoleinspektør
Anders Hansen*

rede for disse forhold. Enden blev, at seminariet via kommunen overgik til sameje til skolebestyrer D. Kjærum, Lundby, og til N. Jul som forstander. Samtidig med dette oprettedes i 1935 et privat studenterkursus, ledet af cand. mag. Jens Simon som dimissor. Dette nødvendiggjorde tilknytning til de forenede institutioner af akademiske lærerkræfter: Johs. Parkum, Skouby, Christiansen, Bechmann-Jensen, P. F. Hahnemann. Vi gjorde pionerarbejde, førte 1. hold studenter frem i 1938. Kursus overgik nu til kommunen. De nævnte herrer fortsatte over i det kommunale gymnasium, jeg selv forblev ved seminariet. 1939 trak Kjærum, Lundby, sig ud af seminariet; N. Jul var nu ene-ejer, afhændede seminariets bygninger (hvide hus + øvelses-skolen) til kommunen, der her placerede det kommunale gymnasium; en ny seminariebygning blev rejst ved sandgraven, og i 1939 indviet som sig hør og bør med megen festlivityas, med laler og gode ønsker af minister Jørgen Jørgensen og statskonsulent F. C. Kaalund-Jørgensen. Buus var ved den lejlighed maitre des plaisirs, en slags forlystelsesråd, og det var han ikke ilde til. Eleverne måtte for fremtiden gå til praktikundervisning på Kirkelørvet hos stadsskoleinspektør Kr. Agner og efter dennes tidlige bortgang i nov. 1951 hos efterfølgeren Anders Hansen. Hans Hansen var allerede i 1935 blevet udnævnt til skole-

inspektør og praktikleder i Ribe. 1939 medførte også andre personelle ændringer. J. L. Emborg blev udnævnt til sanginspektør efter Mogens Wøldike; hans efterfølger som sanglærer blev Ejnar Emborg, fra 1920 lærer ved stattsseminariet i Tønder, som sin ældre bror en udpræget kunstnernatur, inciterende, en to-nernes og farvernes dyrker. J. L. Emborg ansattes ved seminariet 1897, Ejnar Emborg tog sin afsked 1956; de to brødre gjorde seminariets forårskoncert til musiksæsonens store begivenhed. Lidt efter, 1942, overtog fru Karen Emborg håndgerning. Stille kom hun, stille levede og arbejdede hun, og stille og stærk gik hun sin tunge skæbne i møde. 1939 knyttedes fremdeles cand. mag. Elias Bredsdorff til institutionen med dansk og engelsk som fag. 1943 gik han under jorden, ind i det illegale arbejde, blev efter krigen lektor i Cambridge. Endelig kom også i 1939 Henry Holm, bornholmer, dimitteret fra Vordingborg 1930, fuld af energi, et arbejdsmenneske, hele tiden på højeste gear, efterhånden spændende over regning, dansk I, naturhistorie og geografi. Hertil føjer sig mange andre ting gennem årene: aften- og ungdomsskole, byrådsarbejde (1950-54), skolebogsforfatter, inspektørjobbet, omfattende mange sager, bl. a. regnskabet. Holm søgte opgaverne, og disse synes at søge ham. Og nu forlader han seminariet efter 18 års fortjenstfuldt virke. Han har fået en ny stor opgave. Det bliver hans lod at bygge op et nyt seminarium i Vendsyssels hovedstad, Hjørring. Han skal i bogstavelig forstand sætte spade i jord; murene vil rejse sig, og en ny institution vil formes, opbygges og udbygges under hans hånd. Må jeg sige lige ud: Vi er stolte over, at den appelsin faldt i hans turban. Er det sagt, være også med det samme føjet til: Mange års samgang binder mere, end man til daglig selv er klar over. Ved Holms bortrejse føles dette. Ensomheden smyger sig omkring toppen. -- Endnu to profiler fra seminariet skal opridses: fru Anna Mølvig og pastor Torben Dijnes. Fru Mølvig gled fra seminariets øvelsesskole over i seminariet, hvor hendes domæne blev kvindegymnastik og matematik. Dertil kom fruens tilsyn med pigegymnastikken i landsbyskolerne -- som gymnastikinspektørens medhjælper. Hendes gerning har helt igennem været præget af energi, samvittighedsfuldhed, hendes færd af hendes sinds naturlige noblesse. Denne har om fruens skabt en atmosfære af tillid, så de unge piger kommer til hende, ikke alene med faglige ting, men de søger hende også i private vanskeligheder.

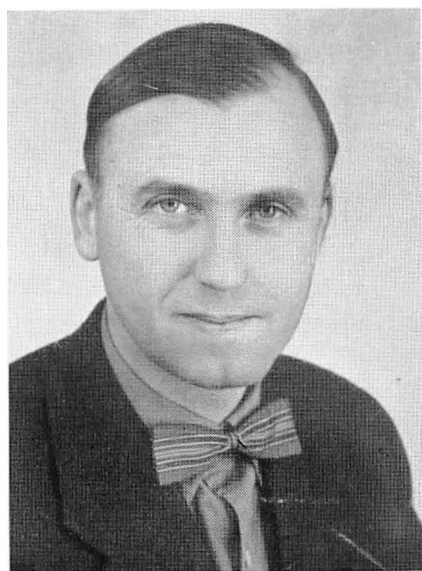
SEMINARIETS LÆRERE 1957

P. Mikkelsen

Anna Molvig

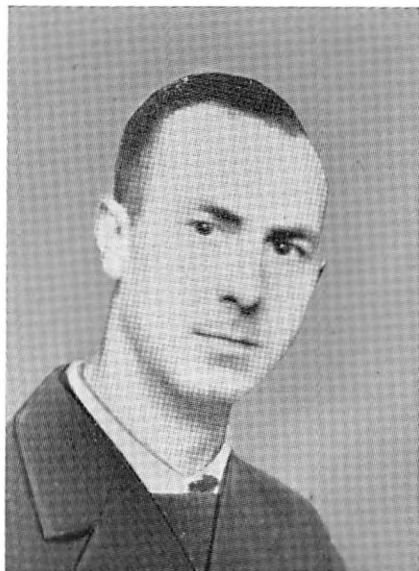

Henry Holm

Torben Dignes

Hvilket siger ikke så lidt om fru Mølvigs position. — I 1944 efterfulgte den Hammerpræst Torben Dijnes Monrad-Frantzen. Dijnes er udpræget københavner, hans mæle røber ham øjeblikkelig, et stykke af en polyhistor, søgende ud i bredden. Under lampens skær i sene nattetimer gennempløjer han det ene område efter det andet, til personlig klaring. Man siger, at manden og stilen falder sammen. Dette slår i dette tilfælde til: tæt, koncentreret, stofmættet. Han er en nuanceret personlighed, farverig, udtryksfuld og indtrykgivende. Han minder mig iøvrigt om Vesuv. De skulle have set ham optræde sammen med forstander Bredsdorff og mig i en Holbergsk scene foran Tersløsegård i i september 1956. Som slutningsvignet en liden historie: På perronen i Nykøbing F. stod en herre, ventende på et nordgående tog. I venstre hånd holdt han Dantes Guddommelige Comedie, som han var intenst fordybet i, — med højre hånd tog han varsomt om en *Miscanthus sachariflorus*, et bambuslignende, ca. 150 cm højt sirgræs med smukke silkeaks. Sådant et mærkeligt syn havde de gode nykøbingensere ikke set før. De fandt ud af, at manden måtte være seminarielærer Dijnes fra Vordingborg. Om historien er sand, ved jeg ikke. — men den kunne være det. — Forstander Jul havde i 1943 et alvorligt hjerteanfald; han vidste, hvilke kvaler forstanderskiftet i 1935 havde forvoldt, og han formidlede så i 1944 seminariets overgang til en selvejende institution med en bestyrelse repræsenterende Præstø og Mariibo amter, byen, de gamle elever. Bestyrelsens første formand blev amtmand, kammerherre Gustav Toft, dens nuværende er amtmand Wechselmann, Næstved. Med svigtende kræfter arbejdede N. Jul med lanken om at gøre seminariet så fuldtudbygget, så konkurrencedygtigt som muligt. Han ville udvide elevhjemmet, byggede endelig svømmehallen, der blev indviet 1947 af undervisningsminister Hartvig Frisch — og drev den i forbindelse med kommunen. Poseidon med treforken er som bekendt havens hersker; bademester Herluf Esbensen med den ganske vist usynlige trefork er svømmehallens. Han udøver sit styre med lun fasthed og megen popularitet. Buus og Jul havde i længere tid lidt af angina pectoris; i nov. 1947 døde Buus og den 1. aug. 1948 N. Jul, — den første blev 65 år gammel, den sidste 63 år. Det Julske hjem blev nu lukket; i mange år havde lærerkredsen hygget sig der, snart i hjemligt lag, snart til festlige musikalske soiréer, hvor fru Elisabeth Jul var den charmerende værtinde.

N. Kring Jørgensen

Walther Holm

Ellen Brebol

Gunnar Brebol

En generation sank, et tidehverv var ved at rinde ud. Efter det forstanderløse år 1948—49 udpegede bestyrelsen til forstander, mag. art. Morten Bredsdorff. Denne var allerede i 1937 udnævnt til forstander ved statsseminariet i Tønder, hvor han i 10 år + 2 år i Haderslev udøvede en kulturel indsats af rang. Han gjorde sønderjyderne fortrolige med den danske guldalders literære skatte, hvortil han havde de bedste forudsætninger, en taler af de sjældne, en humanist med dybe rødder i den national-liberale epoke og dens kultur, elev af Vald. Vedel og Vilh. Andersen. Ovre i Sønderjylland gjorde forstanderen et ypperligt arbejde på en udsat forpost i mere end een betydning. Han forlod nu det barske sydvestlige Danmark og sejlede sin båd ind i smult vande i Hvidanger, i den lysende havarm. Sjællænderen vendte hjem, og så mærkeligt følger det sig, at når forstanderen fra sit kontor lader sit blik glide udover Rosenfeldts udstrakte jorder, er det over gammel slægtsjord, og blikket finder videre frem til Storstrømmen og Smålandshavet, hvor „Sejleren“ tilbringer så mange lykkelige timer. Og videre frem til Nord-Falster, hvor Thorkildstrup ligger. I præstegården her residerede hans farfar. Morten Bredsdorff var i sin ungdom, da Europa endnu var en magtfaktor, en varm talsmand for mellemfolkeligt samarbejde, og nu mens solen stadig står i Zenith for os, og Europa er blevet som en nød mellem stærke kæber, — af De forenede Nationer. Ved morgensangen synger vi en gang imellem Bj. Bjørnson: „Der gaar et stille Tog igennem Kampens Bulder med Bøn paa alle Sprog“. Denne sang vidner om forstanderens indstilling. Som forstander har han evne til at få den grå, slidsomme hverdag til at gå let eller lettere for sine medarbejdere, og de store festdage, dem kaster han glans over. Uden at ville forklejne nogensomhelst eller underkende nogensomhelst i indsats og arbejdsære, selvfølgelig ikke, vil jeg mene, at en forstander ifølge sin stilling altid vil betyde noget for medarbejderstaben, for eleverne. En forstander, der tillige er en personlighed, vil dertil give institutionen ansigt udadtil. Vordingborg seminarium har dette så ubestrideligt. Det vil være alle læsere af dette skrift bekendt, at sorgen, tung sorg, den 13. okt. 1956 gæstede forstanderens hjem ved fru Frida Bredsdorffs bortgang. Det kunne jo ikke være anderledes, end at skyggen faldt på seminariet, sådan som Frederik Jakobsen i Tolken så fint og nænsomt gav udtryk for. Fruen omfattede

Carl Larsen

Karen Drud

Georg Berggreen

P. Froberg Moller

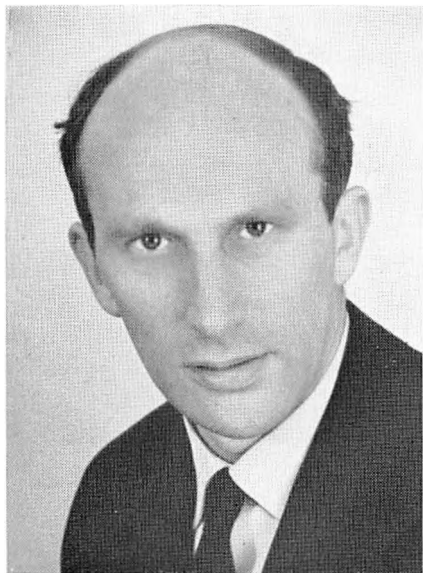
os alle, hver og een, med sin klare tanke, med sit varme, medfølelsefulde sind. Sorgen over hendes altfor tidlige bortgang er hendes nærmeste families. — savnet er manges.

Sidst vil jeg slutte mit persongalleri med Jac. Nathanael Kjeldberg Jakobsen, pedellen, vor allesammens gode ven. Fra 1940 har han, fynboen fra Gamborg, sømanden, hygget for os, lunet om os om vinteren, passet det store hus året igennem. Så han har fuldt op at gøre. Nu og da får vi os en passiar med filosofien i kælderen, og kedelig er han bestemt ikke. Han følger med i alle etager, og hans kommentar, fremsat i et karsk, havsaltet sprog, er båret af humor, sund sans, godsind. Det sidste års tid har jeg begyndt hver morgen kl. 7.15. Ligeså sikker som præstens Amen i kirken står Kjeldberg, iført sin strikkede sømandstroje, på hovedtrappen, skulter sig lidt, fastslår, hvormeget det har frosset, hvordan vejret tegner. „Hvad skal De så tidlig, om jeg må være så fri at spørge?“ Det må han godt være. Jeg skal ned og boje tyske verber, altså ich liebe, du liebst o. s. v. „Salans til energi, påfyldning af åndelige snapse næsten i døgn drift“. Så svinger glassdøren i. Dagen er begyndt for os begge.

I 1949 købte seminariet Halses gamle forstanderbolig „Hvidebo“, hvor inspektør Lillienkjolds en årrække havde drevet pensionat. „Hvidebo“ blev moderniseret og udvidet med 12 elevværelser og en kantine, hvor frk. Mary Madsen nu residerer som mange seminarieelevers myndige og gode madmor.

Seminariets vigtigste arbejde foregår selvfølgelig i klasserne, men seminariet udfører ikke alene det. Det præsterer mere. Det må være et organ for folkeoplysning og for det kulturelle liv i almindelighed. Sådant har vi også opfattet opgaven. Seminariets lærere har taget flittigt del i dette, og på selve seminariet har gennem lederne kulturlivets fremtrædende personligheder talt. Jakob Knudsen, Jeppe Aakjær, Vilh. Andersen, H. C. Branner, Martin A. Hansen, Thit Jensen, Josephine Baker, bare for at nævne nogle få. Seminariets betydning er dog ikke alene af kulturel art, også af økonomisk for byen. Dette er indlysende og behøver næppe at uddybes. Vordingborg er godt nok en idyllisk provinsby, og seminariet ligger trygt her, men derfor er det

Anfred Pedersen

Anna-Sophie Lawaetz

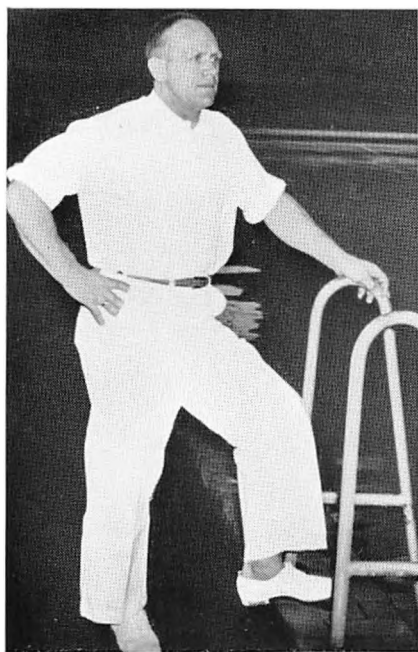
Hans Hedelykke Pedersen

ikke hengemt. Seminariet har vokset sig stort. Meget af del mindre seminariums charme og inlinitet er forsvundet. Det kan næppe være anderledes. Klasserne er blevet fordoblede. Vi har bygget en stor fløj til med faglokaler, med særlokaler, med en stilfuld og fornem festsal. Den blev indviet i febr. 1955 i overværelse af en talrig og repræsentativ skare af seminariets venner og myndigheder, med undervisningsminister Jul. Bomholt, departementschef Alb. Michelsen og kommitteret fru Estrid Torkild-Hansen, med seminariets lærerkollegium og bestyrelse i spidsen. Ministeriet sender os jævnligt gæster, nær sagt fra hele verden: Amerikanere, israelere, libanesere, persere, jugoslavere. Den mest prominente af alle disse folk var Mr. Tomlinson, Englands undervisningsminister. Et andet karakteristisk træk i disse års seminarieliv er elev-studierejserne, som seminariet betragter som et værdifuldt led i de unges uddannelse. Vi begyndte beskedent i 30-erne. H. Holm tog til hjemøen Bornholm, og jeg tog til Sønderjylland. Disse rejser er blevet opretholdt, de sonderjydske videreført af hr. Brebøl, men aktionsradiuserne forlænges. Hr. Walther Holm for til Tromsø, hr. Kring-Jorgensen til Belgien, fru Mølvig til Falun, jeg selv til Gotland og Italien. Hr. Dijnes og H. Holm fulgte efter til syden, og sluttelig gæstede hr. Hedelykke Pedersen Berlin og Østzonen.

Seminariet står nu fuldt rustet til at tilgodese de krav, som læreruddannelsen i henhold til loven af 1954 måtte stille. Omkring fløjmanden, forstander Bredsdorff, fylker sig undertegnede (1934, fag: hist. og ty.), fru Anna Mølvig (1935, matematik og skrivning), H. Holm (1939, geografi og naturhistorie), Torben Dijnes (1944, religion, dansk), N. Kring Jorgensen (1947, gymnastik, engelsk), W. Holm (1949, dansk, engelsk), Gunnar Brebøl (1950, fysik, regning), fru Ellen Brebøl (1950, håndgering), Carl Larsen (1950, sang, musik), frk. Karen Drud (1954, kvindegymnastik), G. Berggren (1955, musik), P. Frøberg Møller (1956, tegning), Anfred Pedersen (1956, naturhistorie), frk. Anna-Sophie Lawaetz (1956, skolekøkken), cand. mag. H. Hedelykke Pedersen (1956, historie, tysk). — Som det vil fremgå af oversigten er af den gamle stab fra 1934 kun tilbage: fru Anna Mølvig og undertegnede. Alle de andre fra 1934 er - - med undtagelse

Kendte ansigter i seminariets dagligliv

Bademester Herluf Esbensen

Pedel J. Kjeldberg Jacobsen

*Kantinebestyrerinde,
frk. M. Madsen*

af J. L. Emborg, der 22. december 1956 fyldte 80 år, og hans frue - - gået ud af tiden. Disse gode medarbejdere, hvis øjne fra lærerværelsets portrætgalleri skuer ned på os i dagens arbejde, var vidt forskellige i evner og anlæg, i karakter, men alle har de med ære mejslet deres træk ind i institutionens historie; deres liv var seminariets liv. Fælles for dem alle var samlingen om arbejdet på seminariet, for og med eleverne. Måtte det også engang kunne skrives om os.

P. Mikkelsen.

Skærtorsdag den 18. april døde J. L. Emborg.

Knud Hjortø og *Vordingborg*

*Tresnit af Alex Garff
(1931)*

Det fremgår af overskriften, at nærværende artikel ikke skal være noget litterært forsøg på at analysere Hjortøs højst interessante forfatterskab, men på at samle lidt stof, der kan belyse hans færden i Vordingborg — først og fremmest som lærer ved seminariet.

Han blev født den 4. januar 1869 på Hjortøgård ved Kirke Værløse i Nordsjælland og fik i dåben navnet *Knud Anders Knudsen*. Allerede tidligt viste den lille gårdmandsson interesse for læsning, først realisterne Blicher og Holberg, men senere sættes hans fantasi mægtigt i gang f. ex. af Johannesåbenbaringen, og denne svingen mellem det realistiske og det fantastiske præger også den modne mands forfatterskab. Den gang var der egentlig kun to muligheder for en læselysten landsbydreng, præste- eller lærervejen. Han valgte den sidste og kom sytten år gammel på Jonstrup Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1888. Kundskabstørsten var dog ikke stillet, han blev student 1891, og efter et par år som privatlærer i Nordjylland (Aså) genoptog han studeringerne. Hans store interesse var sprog, og helst ville han have kastet sig over sammenlignende sprogvidenskab, men det blev nu foreløbig til fransk som hovedfag og tysk og engelsk som bifag. Kristoffer Nyrop og Otto Jespersen blev hans lærere ved universitetet og gav ham et nyt og frisk syn på sprogforskningen, særlig interessen for det levende talesprog og dets lydforhold. Oktober 1896 og maj 1897 tilbragte han i Paris. Her kom han i en stærk gæring, der ledte ham bort fra universitets-

studierne. Hans kunstinteresse blev vakt, han sluttede venskab med en yngre fransk musikforsker og Bachspecialist André Pirro, som nu førte den musikalske dansker ind i det tonetempel, hvor Bach er ypperstepræsten. Her blev han fastholdt for livet. Først og sidst oplevede han dog nu for alvor digterkaldet. Dette udtryk er ikke en kliché i denne sammenhæng. Hjortø skrev, fordi han måtte. Denne på mange måder så nøgterne mand, hvis stolte skikkelse stod fast på jorden, følte sig draget af en mystisk magt, når han skrev. Han følte ofte, at han ikke var fuldt herre over sig selv eller fuldtud vidste, hvad han gjorde, når pennen blev sat til papiret. Det var et kald. Han blev lærer i Skanderborg 1897 og udgav sin første bog „Syner“ 1899. 1901 kom den næste og derefter med en enkelt undtagelse mindst en bog om året, indtil han døde 1931. Fra 1900 til 1908 var han realskolelærer i Skelskør. Her giftede han sig 1904 og tog navneforandring til Hjortø. Samme år oplevede han sit gennembrud som forfatter med „Støv og stjerner“, og den anerkendte position, han hermed vandt, befastede han yderligere næste år med mesterstykket „To verdener“. Skelskør var et meget snævert bur for den unge forfatter, og det hændte, at han ruskede lidt i tremmerne både i lokalpressen og især i romanen „Folk“ fra 1903, som just ikke skildrer idyllen i det lille provinssladrehul. Han tænkte meget alvorligt på at tage til København og gøre et forsøg på at leve af sin pen, ja beslutningen var allerede taget, da han pludselig gjorde et bekendtskab, som medførte en parentes på 15 år af hans liv. Denne parentes var *Vordingborg*.

Overlærer Lars Peter Poulsen, den daværende skoleleder ved Masnedsund skole, som tillige var Vordingborg Seminariums ovelsesskoleleder og praktiklærer, havde i 1908 været syg og tilbragte derefter en måned på et rekreationshjem i Skelskør. Her kom han en del sammen med Hjortø, som han kendte fra en tidligere censorrejse til Skelskør private Realskole. Han hørte om Hjortøs rejseplaner, skrev til Vordingborg Seminarium og fik udvirket et tilbud til Hjortø om at blive timelærer dér. Hjortø accepterede dette ekstraordinære timelærerembede, hvor han med det forholdsvis ringe timetal ville få lejlighed til at gøre mere ved forfatterskabet. I en selvbiografi, som Hjortø skrev til „Bogvennen“ i 1914, omtaler han selv sin seminarielærertid på følgende lakoniske vis: „I 1908 blev jeg lærer på Vordingborg Seminarium, hvorfra jeg bevarer mange lyse og ud-

mærkede minder, både om kollegaer og om de unge; men jeg kunne i længden ikke holde det dobbelte arbejde ud; i 1912, da jeg havde den glæde at få det Ancherske legat, sae jeg med det samme farvel til skolen“.

Ved at læse seminariets gamle journaler, får vi lidt at vide om forholdene i Hjortøs ansættelsestid. Selve Hjortøs ansættelse og afsked omtales slet ikke, men han nævnes for første gang i en

Knud Hjortø som seminarieelev 1887

kopi af 11/1-1909, en indberetning til ministeriet ang. lærernes og forstandernes extraarbejde. I opregningen nævnes „forfatteren Knud Hjortø, der har en del forfattervirksomhed ved siden af“. I det første skoleår 1908-09 var der 30 elever i 1. klasse, 29 i anden og 33 i tredje, fra skoleåret 1911—12 begynder en periode med dobbeltklasser. 1908—09 uddeltes ialt kr. 7400 i statsunderstøttelse til eleverne. Samme skoleår lønnedes timelærerne med 1 kr. pr. time, og lønningsåret beregnedes til 48 uger. De faste lærere fik ligeså i 48 uger 1,53 kr. i timen. Året efter steg det til 1,25 kr. for timelærere og 1,73 for faste seminarielærere. Det første år oppebar Hjortø for selve seminarietimerne 750 kr. (d. v. s. tariffen + 30 uforklarlige kr.), det andet år 1020 kr., det

trede 1240 kr. og det sidste år 480 kr. for 8 ugentlige sprogtimer. Dansktimerne og honoraret for dem synes glemt i notaterne, som i det hele er noget mangelfulde for 1911—12. Til disse indtægter kommer honorar for timer i præparandklassen, som journalen intet melder om, og for fransktimer på realskolen.

Hjortø synes først og fremmest ansat for at varetage den dengang frivillige undervisning i tysk og engelsk. Det første år havde han ialt 15 seminarietimer, 6 timer tysk (3 hold på ialt 29 elever) og 9 timer engelsk (4 hold på ialt 34 elever). Ved examen 1909 examinerer han dog også i sproglig dansk, hvilket fag han næste skoleår delvis overtager med 5 ugentlige timer. Næste år igen, 1910—11, har han tilsyneladende al den sproglige dansk, 9 timer, 1909—10 havde han matematik i præparandklassen, men opgav det vist igen, vistnok på grund af de stærkt lillagende synsvanskeligheder. Det første år, Hjortø deltog i lærerexamen, 1909, var elevernes gennemsnitskarakterer følgende: af 32 elever fik 8 mg, 15 mg?, 8 g+ og 1 g.

Hjortø afskyede alle billige effekter, og han var afgjort ikke nogen morsom lærer, men forstod alligevel både at holde exemplarisk disciplin og at fængsle eleverne ved sin saglighed. Han var en hundredelig mand, der aldrig ønskede at synes noget, han ikke virkelig var. En senere seminarieelev husker ham allerede fra realskolens fransktimer. Han kom som ny lærer, og de livlige drenge var nysgerrige efter at finde ud af, hvad han nu var for en fyr. De blev så en dag præsenteret for „en kraftig mand-folkeskikkelse i blå havelock“, der viste sig at være meget vanskelig at hitte ud af, for han hverken slog eller var „rar“, men havde „dette skrå sideblik, som vi ikke rigtig kunne vare os for, da det ikke var til at afgøre, hvem af os det gjaldt“. Og når han kunne klare realklassen, var seminariet ham en smal sag, selv efter at han havde mistet det meste af synet. Eleverne her anså ham for ret streng med karaktererne, trods hans foragt for examenshelte. De mindre morsomme typer blandt disse kunne han ironisere barsk over. En replik: „Ja, man har jo mange højt begavede idioter“, udtalt med et pudsigt nasalt tonefald, erindres endnu sagt med Hjortøs stemme af en elev fra dengang. Ville han give en elev en alvorlig påmindelse, var det mere den ætsende ironi end vreden, der var hans våben. Mod pjækkeri var han meget utålsum. Hans eget væsen var præget ikke alene af meget frisind, men også af en fast og velafbalanceret moralitet.

En ung pige af hans Vordingborgbekendtskabskreds snappede han engang i en ret uskyldig nødløgn, og hun kan endnu idag bevidne, at den kærlige formaning, hun ved den lejlighed pådrog sig, blev en effektiv modgift mod al fremlidigt letsind med hensyn til sandheden.

Knud Hjortø i hans seminarielæretid

Som lærer i fremmedsprog var han højt kvalificeret, og hans logiske skarphed og klarhed kom til sin ret i matematikundervisningen, selv om den tidligere realskolelærers undervisning nok forekom nogle af præparanderne at ligge i overkanten af, hvad de ret formåede at fatte, men sin største betydning fik han vel som seminariets lærer i sproglig dansk, og det er ganske afgjort hans elever i dette fag, der har den klareste erindring om ham.

Han interesserede sig ikke det mindste for at exercere sine elever frem til en stor examenskarakter, men han lærte dem først og fremmest at lytte til det levende talesprog. Han selv forstod til mesterskab kunsten at lytte. Dialekternes nuancer blev han aldrig træet af at studere. Når han blev præsenteret for en dialekttalende elev, så skulle han absolut vide, hvor eleven var fra, men han skulle selv finde ud af det, og han kunne som regel næsten afgøre, fra hvilket sogn eleven var. Og så kunne han udspørge dem om særlige vendinger fra den egn eller udtalen af bestemte ord. Med al denne imponerende lærdom var det så meget mere pudsigt, at han engang stod over for en ung seminarietpige, hvis dialekt han ikke var riglig sikker på, og som han måtte spørge. Hun var fra Vordingborg! Men det var ikke bare dialekter, det var alt levende i sproget, han lyttede til. Han kunne begejstres for en umiddelbar sjæl, der uden al grammatisk teori fandt nye veje til kort og klar udtryksmåde. En pige i klassen sagde en dag: „Hun blev syg og døde fra om morgenen til om aftenen“. Det var nyt - - og godt - - det blev skrevet op, og meget andet af samme slags. I romanen „Grøn ungdom og grå sjæle“, som er skrevet 1911 i Vordingborg, er fortælleren og hovedpersonen netop en filologisk iagttagende lærer, og bogen er fuld af sproglige betragtninger, som uden tvivl er samlet på Vordingborg Seminarium. Han afskyede skolemesterkorrekthed og ganske særlig sprogligt snerperi, som dengang huserede voldsomt blandt såkaldt dannede. I hans egen seminarietid fik man et minus for at skrive ordet „lær“ i en dansk stil, ja, man måtte end ikke anvende ordet i gymnastikteori; dér hed det „fodspidser“. Hjortø ville have indført de naturlige ord igen i det levende menneskesprog. Hvorfor skulle det være vulgært at „svede“, når man blev varm; det var dog et faktum, at man gjorde det, og det blev ikke bedre ved anvendelsen af fremmedord og omskrivninger. Da frøken Grymer fra Vordingborg Husmoderskole engang bad Hjortø om at holde en række foredrag af humanistisk karakter for de unge piger, så valgte han til forstanderindens øjeblikkelige forbløffelse emnet: „Det menneskelige legeme“. Han talte om dette i sproget og litteraturen, og frøken Grymer indrømmede, da hun havde hørt på ham, at disse foredrag vist havde været både sunde og gavnlige. Naturligvis havde Hjortø også sine egne sproglige vaner, der dengang vakte nogen opsigt. Han skrev navneord med små bogstaver, skrev „sae“ for „sagde“

o. s. v., og den meget franskkyndige sprogmand udtalte stædigt alle franske låneord i dansk (uden undtagelse) med pæredansk udtale af den franske stavemåde, f. ex. „restaurant“ med „au“ udlydende „t“.

Trods hans kolige væsen interesserede eleverne ham meget. I frikvartererne holdt han af at være iblandt dem. Han lyttede først og fremmest, men det var vel ikke bare på sprogets vegne, han ville også lære dem rigtigt at kende og tillige gøre psykologiske studier -- eller „sykologiske“ iagttagelser, som han selv ville have udtrykt det.

I Vordingborgtiden blev Hjortos øjne alvorligt syge. Han havde vel allerede i længere tid haft vanskeligheder med synet, men fra 1909 indtrådte en alvorlig forværring i sygdommen (grøn stær), der gjorde ham praktisk talt blind. Han havde et smalt synsfelt yderst ude, men det kunne kun bruges til en højst ufuldkommen almen orientering. Med læsning var det nu forbi, men han skrev uden hjælp og gik alene på gaden, ja, kunne endog blive ret irriteret, hvis nogen behandlede ham som blind. Dette vanskeliggjorde naturligvis skolearbejdet. Han måtte have alle stile læst op. Det hændte, at det skete i timerne, og en elev fortæller således: „En af os læste stilene op for ham, og så standede han af og til og spurgte, om det eller det ord var stavet sådan eller sådan, og på lignende måde klarede tegnsætningen. Ved sådanne stilretningstimer blev man endnu mere imponeret over hans sprogsans. Han kendte nuancerne i de forskellige elevs stilistiske svagheder . . .“ Andre taler om hans fabelagtige hukommelse, man havde således indtryk af, at han kunne fastholde en hel oplæst analyseside i hovedet uden nogensinde at tage fejl. Han kunne huske alle enkeltheder i de kunstværker, han tidligere havde set, og især ansigter, han engang havde set, smilet, minespillet, alle nuancer. Som censor ved oprykningsprover kunne han lytte sig meget langt ind i eleven. Det var i hvert fald „ofrets“ indtryk. Alt dette udsprang vel næppe af nogen egentlig lærernidkærhed eller pædagogisk interesse, men af hans altid vågne trang til at analysere mennesket.

Da han kom til Vordingborg Seminarium var han ingeniende ukendt, og det var da også naturligt, at eleverne nysgerrigt overvågede, hvad „forfatteren“ foretog sig. Man læste naturligvis hans bøger og diskuterede dem med ungdommelig sikkerhed. En elev fra dengang refererer en replik fra sådan en diskussion:

„Hjortø er for meget forfatter og for lidt digter. Hvis jeg kunne skrive, så skrev jeg så'gu meget bedre end Hjortø“ . . . „Men han kunne altså desværre ikke skrive“, tilføjer referenten tørt. I Hjortøs seminarielærertid skrev han romanerne „Den gang man var ung“ (1908) og „Rasmus“ (1909), novellesamlingen „Grøde“ (1909), den glimrende roman „Den fortabte søn“ (1910); den festlige roman, der er fuld af skole, seminarium, sprogvidenskab, elskov og litteratur, „Grøn ungdom og grå sjæle“ (1911) og endelig de lette „Forårsskyer“ (1912).

Selvfølge­lig spejdede man efter pikant Vordingborgstof i bøgerne. „Den gang man var ung“ og „Grøn ungdom“ syntes dog kun at indeholde Jonstrupminder, men i elvte time kom da „Forårsskyer“, her fandt man noget, sandsynligvis mere end der var. Hjortø selv var med frue for det Ancherske legal rejst til Dresden, men breve fortalte om visse Vordingborgfolks forargelse, uden at man vist blev helt klar over, hvem der havde følt sig truffet, og hvilke fantasier man dannede sig. Også seminarie­eleverne havde travlt, kun med den forskel at de morede sig kongeligt. I årsskriftet for 1928 fortæller en af dem om det: „En dag sidst på året 1912 lå der på læse­stuens bord en lille bog med billedet af en blå himmel med drivende skyer på omslaget. Det var „Forårsskyer“ Hvor jeg mindes den iver, hvormed vi slugte den bog; og hvor vi sloges for først at få fat i den i mellem­timer og frikvarter for det var jo Vordingborg Semina­rium med dets lærere og elever, der var dens skueplads. Hvor gottede vi os ikke, da vi læste om læreren, der „altid gik med det største nummer dames­tøvler“. Det gjorde godt — å, så godt — at tænke på det, når man var blevet rigtig ålet. Og med hvilken fryd læste vi mandfolk ikke om de kvindelige elevs gym­nastiktime hos gymnastiklæreren, der „var fyrretyve år, ikke længer helt slank, men meget gymnastisk endnu. Han var meget smilende, og han var ungkarl“ Hvor husker jeg ikke også endnu skildringen af mødet i missionshuset. Ja, nu gør det jo ikke noget at sige det: skildringen var et nøjagtigt referat af et virkeligt møde i Vordingborg missionshus, hvor flere af vore kammerater havde talt, og hvor mange af os havde været til stede. „Den svære mand ved talerstolen, hvis øjne stod fast i hans ansigt som to blåsorte hornknapper“, så vi jo hver dag på gaden, og missionspræsten, „der havde stort spidst hageskæg, som bevægede sig slødvis som bagkroppen på en uhyre hveps“,

kunne vi ikke fordrage, ligesom han på sin side altid var på nakken af os seminarister. Jo, sandelig -- „Forårsskyer“ vakte uro i vor lille andedam“.

Knud Hjortø

Da Hjortø kom til byen, slog han sig ned med sin familie i det nuværende Goldschmidtsvej nr. 5, det hvidkalkede hus på hjørnet af Margrethestien. Ingen af disse gadebetegnelser eksisterede dog dengang. Han kaldte huset „Villa Nøjsomhed“ og var selv en beundringsværdig husfader, der personlig ordnede alle praktiske problemer. 1910 byggede en håndværksmester tvillingehusene på Violvej, og Hjortøs flyttede ind i det nuværende nr. 4

som de første lejere i det nye hus, som siden kun med kortere mellemrum har kunnet frigøre sig for seminarielærere. Således skrives nærværende artikel i Hjortos stue, hvor „Grøn ungdom og grå sjæle“ og „Forårsskyer“ blev til. Her var Hjortos glæde ved at bo, selv om de sled stygt med havens træge ler.

Den på mange måder indesluttede mand oplevede en egen stille lykke som familiefader. Det skabte balance i hans tilværelse. Han medbragte en lille datter på knapt tre år til Vordingborg, og villa „Nøjsomhed“ på Goldschmidtsvej kom en lille søn til verden, en forøgelse af lykken. Først og fremmest betød hans fine og kloge hustru meget for ham. Hun var meget ung i forhold til ham selv, men ofrede sig helt for ham, sådan som det var nødvendigt efter den alvorlige synssvækkelse. Hun var hans øjne, der utrætteligt læste for ham, bøger og stile og manuskripter. Hans levevis var præget af den yderste nøjsomhed og punktlighed. Overlærer L. P. Poulsen fortæller om hans husholderiske fornuft. Skulle de en cykeltur sammen, skiftede Hjortos bukser først. „Ingen jordisk magt skal få mig til at sætte mig på en cykle med et par ordentlige bukser på“, sagde han. Bohème-måner lå ham fjernt, han var bundsolid.

Oven på Skelskør forekom Vordingborg ham forholdsvis kultiveret. Der var en del mennesker, som det glædede ham at tale med, skønt han så sandt ikke var nogen gildesbroder eller selskabslove. Først og fremmest glædede det ham at få mere lejlighed til at dyrke musik, høre musik og drøfte musik. Han spillede selv violoncel og elskede at spille i kvartetter. I Vordingborg var den 7–8 år yngre J. L. Emborg sjælen i musiklivet, og selv om disse to i sind og skind vel var meget forskellige, så knyttede den fælles musikinteresse dem nær sammen, ja, det var vel den af seminariekollegerne, som Hjortos fik mest med at gøre. Det, Hjortos søgte i musikken, var kraft og sundhed, det fandt han først og fremmest hos Bach, og i nyere dansk musik satte han Carl Nielsen meget højt, men også Emborg beundrede han både som komponist og som menneske. Det fremgår dels af de mange musikanmeldelser i „Vordingborg Venstreblad“ for 1922

23 og dels af hyldestartiklen til J. L. Emborgs 50-års fødselsdag i seminariets årsskrift for 1926. Den redelige Hjortos, hvem alt officielt festfyrværkeri ligger fjernt, udtaler her sin beundring for Emborgs ro, indre balance og tilfredshed med sine beskædede kunstnerkår, samtidig med at han spoger lidt med hans

- unægtelig ganske naturlige - værdighed og citerer forstander Halses kvad:

Til at vandre i pels har Emborg evne.
I hans glans vi os bader, det er vor skævne.

Når Vordingborg forekom Hjortø som lidt af en kulturstad, så skyldtes det ikke mindst den daværende „seminariekreds“, der med Halse og Munch i spidsen samlede seminariets lærere og en del af byens interesserede borgere i en „læsekreds“, hvor man læste og diskuterede de nyeste bøger. Her var Hjortø støt med, men mest som manden, der lyttede. I samtale kunne han udfolde en stilfærdig humor og ironi, han holdt meget af at drofte ting, han selv var interesseret i, med ligesindede, men var ikke til at drive ud i en egentlig diskussion. L. P. Poulsen siger herom: „Jeg kunne *tale* med Hjortø om ting, som vi i fællesskab var optaget af, og så kunne der komme noget ud af det; men *disputere* med ham — det blev aldrig til noget videre, han var så sikker i sit, og når han havde hørt ens modstridende mening, trak han sig med et brummende hm! ind i sig selv; man bildte sig ind, at han sad og spekulerede på, hvorledes han skulle gendrive modstanderen. Men han var færdig! Han havde sagt sin mening, og den anden sin; hvad så mere?“

Noget af det, der tiltrak Hjortø allermost ved Vordingborg, var naturen. Han travede meget på byens grønne stier og i omegnen og var trods sit dårlige syn en hurtigkørende og dristig cyklist. Det friske åbne Knudshoved stod hans hjerte nær, men der var også mange andre steder, han hjemsøgte som naturven. Nogen større lærdom havde han vel næppe på det naturvidenskabelige område, men han drev det dog til efter sin afgang fra seminariet et par gange at være gæstecensur ved „spireproven“ i naturhistorie.

Et par måneder før han flyttede fra Vordingborg i efteråret 1923, skrev Hjortø en kronik om byen i dagbladet „København“, denne kronik var et led i en serie „De danske byer“, skrevet af forskellige. Algade er han ikke meget imponeret af, men de grønne stier og gange på begge sider af hovedgaden tiltrækker ham. „De har både åbne udsigter og lune kroge, der er gode til mange ting“, fortæller han. „En sen sommeraften kom jeg forbi en sådan vel gemt krog og opdagede en mal glød, der bevægede

sig langsomt i en busk. Jeg tænkte: En sankthansorm. Det var ellers mærkeligt så sent på sommeren. Jeg gik nærmere og bøjede mig frem for bedre at tage det interessante insekt i øjesyn, da en bøs stemme pludselig sagde til mig: Var der noget, De særligt ønskede? — Gløden kom altså fra hans cigar. Det gav et sæt i mig, og jeg fremstammede en undskyldning og fjernede mig. Jeg kunne lige skimte manden, efter at sammenhængen var mig klar; pigen så jeg ikke, men hun fremgik som en selvfølge af det givne“. Han priser videre Kirkeskoven med det extratidlige forår og stien langs banelinien til Masnedsund. Han klager over den lokale sadisme over for gamle, smukke træer — ak, man er ikke blevet klogere siden da — og dvæler med velbehag ved den historisk-botaniske have, „der turde være ret enestående i sin slags“.

Ruinen af Valdemarsborgen taler dog stærkere end noget andet til hans fantasi og skønhedsglæde. Han kommer lige fra seminariet, hvor man netop da var begyndt at experimentere med „trådløs telefon“, som man sagde dengang. Det var det nyeste nye tekniske vidunder, og her få skridt fra er de vældige minder om den sunkne middelalders storhed. Og så slutter han: „Ja, men over det altsammen rager tårnet stadig, højt og stolt; det er til ingen nytte mere, sandt nok, men det rejser sig over de meningsløse murrester som deres tanke; *den* lever endnu, mens alt det andet er styrlet sammen, og når man står her og ser fra ruinerne til tårnet, og man kommer til at tænke på den sidste ny opfindelse, der trods alt forfald og tilbagegang vidner om den menneskelige tankes evne til at vinde frem, selv om alt synes at pege modsat vej, så står tårnets sindbillede af sig selv i éns bevidsthed: Tanken, der rejser sig over en verden af ruiner.“

Han vender iøvrigt tilbage til dette billede i det digt, „Modulationer“, som han skrev til sit 40-års studenterjubilæum 1931, en måned før sin død:

. gå så med mig på en billedlig vandring.
 Har I set Vordingborg, den by med ruiner?
 Mangt ligger nede i grønsværets dyner.
 Det meste af borgen i grus nu ligger,
 mens tårnet urokket mod himlen rækker.
 Det står som en støtte til himlens hvælving,
 bygningens sjæl, rank, uden hældning.

*Hjortos boliger i Vordingborg:
o. tv. Goldschmidtsvej 5 - o. th. Violvej 4
nederst Jernbanegade 8*

I falter min lignelse, ment om os alle.
Meget er sunket, mere vil falde,
men lårnet, tankens stolte vartegn,
står oppe som snart vorl eneste jærtegn.

1912 fik Hjortø det Ancherske legat til en udenlandsrejse, og til sommerferien samme år sagde han farvel til lærergerningen på Vordingborg Seminarium. Efteråret tilbragte han i Dresden, julen i Danmark, oplevede det lidlige forår i Lugano, Milano, Genova og Mentone, det sene forår var han i Paris, og sommeren tilbragte han i Masnedusund i et midlertidigt logi. Om efteråret 1913 flyttede han med familie til Roskilde, men vendte to år

efter tilbage til Vordingborg og boede nu fra 1915 til 1923 i Jernbanegade 8 oven over bagerbutikken.

I disse år kommer Hjorto igen en del på seminariet, holder en række foredrag og skriver af og til i årsskriftet og i Vordingborg Venstreblad. I elevernes foredragsforening taler han f. ex. om „Barnesproget“ (1916), om „Mand og kvinde i ældre digtning“ (1917) og i „Lørdagsforeningen“ f. ex. om „Folkelig navngivning“ (1917). Ved et kursus for gamle elever juni 1917 taler han om „Det danske sprogs psykologi“, og i årsskriftet for 1916 skriver han om „Et par sider af fransk nationalkarakter“, et emne som verdenskrigen gjorde aktuelt. Efter at han i efteråret 1923 forlod Vordingborg for at slå sig ned på Frederiksberg, mistede han dog ikke ganske forbindelsen hverken med vennerne i Vordingborg eller med seminariet. Han taler således 1925 på seminariet om „Det danske sprog, dets svaghed og styrke“, skriver om Emborg i årsskriftet 1926 og sammesteds 1929, hvor den gamle lærers velsagtens sidste hilsen til seminariet har fået titlen: „Lidt om børns fantasi.“

Ligeså glad han havde været for skolens og seminariets kontakt med mennesket, som han aldrig blev ked af at studere, ligeså meget nød han vist også de senere års frihed. Han indrømmer gerne, at dobbelttilværelsen som lærer og forfatter var vanskelig, og han følte sig uden al tvivl først og fremmest som forfatter. Han skriver herom 1914: „Jeg forer nu en forfatters i virkeligheden misundelsesværdige liv. Jeg kan skrive, når jeg vil, og drive, når jeg vil, og jeg mangler ikke oplagthed til nogen af delene. Jeg skriver ikke så lidt, og der skal meget driveri til, for at et digterværk kan blive til.“

I Hjortos anden Vordingborgperiode skriver han en række betydelige novellesamlinger: „Kvinden vor medhjælp“ (1916), „Spotske jomfruer“ (1918), „Indensøgn og udensøgn“ (1919) og endelig „Ud for skrænten“ (1922) med de to mesternoveller „Rokballe Maren“ og „Magister Cogitans og hans kone“. 1918 kommer et bind sproglige studier „Fra ordenes samfund“, og af romanerne er i hvert fald følgende blevet til i Vordingborg: „Tvelys“ (1917), „Kærligheds spind“ (1920) og den betydelige „Faust“ (1921), som på mange måder indleder en ny fase i forfatterskabet, hvor den psykologiske realisme afløses af fantasier og syner, ved hjælp af hvilke digteren prøver på at nærme sig selve livsgåden. Den sidste bog, Hjorto arbejdede på i Vor-

*Hjortø
i hans sidste leveår*

dingborg, var hovedværket „Den gule kronike“ (1923), som netop ligger på denne linie. Her har forfatteren sat sit mål så højt, at han vel næppe har nået det; bogen er drøj at læse og derfor ikke meget læst, men alligevel er den ejendommelig og højst interessant for den, der ønsker at trænge dybere ind i Hjortøs særprægede og stærke livssyn. Hyllet i sindrige, mytiske klædebon taler Hjortø her om tvivlens hellige flamme. Ikke den opløsende og gølge tvivl, men tvivlen og spotten som det sunde, ætsende salt, der svider det usunde bort, holder sandheden frisk og tjener til gavnlig godning for nye afgrøder.

Til sidst et par ord om Hjortøs udseende. Både af skikkelse og væsen var han mandig og robust og samtidig stilfærdig og noget tillukket. Hans velvoksne kraftige skikkelse var i Vordingborg-tiden slank og spænlig, senere fik han mere huld. Han gik „jævnt og solidt klædt og ikke efter mode, og han var så ordentlig med sit tøj“, fortæller L. P. Poulsen. Mens han var seminarie-lærer bar han spidst hageskæg, det faldt siden. Han havde altid følt Johs. V. Jensen som sin nærmeste litterære fælle og stiftede ganske naturligt bekendtskab med ham, da han kom til København. Johs. V. Jensen holdt da også festtalen for Hjortø, da denne i november 1924 blev fejret på Paladshotellet i anledning af sit 25-års forfatterjubilæum, og efter Hjortøs død — ved en færdselsulykke november 1931 — skrev Johs. V. Jensen en smuk karakteristik af ham i „Vor Ungdom“: „Til Knud Hjortøs

portræt“. Mærkelig nok står Hjortøs vel nok sidste artikel bagest i foregående nummer af samme tidsskrift, en nekrolog over Carl Nielsen.

Vi vil slutte med Johs. V. Jensens Hjortøskulptur: „Han var en kraftigt bygget, sund mand, vel udfyldt over det hele, uden at virke korpulent, klæderne sad ejendommeligt tæt på ham, krympet ved ledene, et indtryk af styrke forplantede sig selv til dem. Han lignede mere en bonde end end sportsmand, det tømmer som arbejde med jorden i slægtled giver, uden at byen for hans vedkommende havde været i stand til at løse ham i lemmerne Den solide bondeskikkelse bar et udmærket, fuldbåret og dygtigt hoved, small og dybt, med små faste, velformede træk, en vel skåren næse, lille karakterfuld, koncentreret mund, og en rund grube i hagen, som føjede noget frodigt til det strenge, sluttede udtryk. Han var skaldet, hvilket kan virke som en distinktion, når kraniet tåler at ses. De svage, næsten blinde øjne skjulte sig bag en lorgnet. Uden tvivl havde den tiltagende blindhed ført med sig, at trækkene var stivnet og havde fået noget maskeagtigt; sammen med en lyttende holdning, der jo kom af, at han måtte høre sig til alting, gav dette stille, isolerede minespil ham noget meget forfinet, støbt og indadvendt, som tilstrækkeligt seende, grimasserende folk jo ikke har. Sin skæbne bar han modigt, uden at en gang resignationen var at kende på ham, han var sluttet sammen om sin tanke, robust som han var, gav det ham noget helligt, noget af det rene menneske. Og sådan skulle han have været modelleret, som en af romerbusterne, der fastholder formen, når livet ikke er mere.“

Torben Dijnes.

TÅRNET

Hvorfra man end så mod Vordingborg — inden for en rimelig afstand - - må synet i prins Jørgens tid være fanget af tårnet. Fra et hug i skoven, fra en bakke på overdrevet eller fra en fjern krog af hovmarken måtte man, blot ved at kaste et blik i retningen af slottet, have tårnet for øje. For bønderne som for de samfundslag, der lå under dem, må det have stået som magtens symbol. Det må have virket med en vis trussel. Det var rettens vogter. Der var noget dystert over tårnet, som det lå der inden for ringmuren med sine tunge, tætte mure, noget lillukket og utilgængeligt med de få og små glugger og den eneste adgangsdør ret højt oppe. — Enten bønderne kørte tredingsvis i lange kolonner ad Riddergade sønden om slot og tårn på vej mod Færgøgården, eller de ad Algade lå på deres hovevej til et eller andet vesten for by og slot, rejste tårnet sig ud mod voldgraven og højt over dem i hele sin vælde. Flertallet — måske alle — må have følt et vist ubehag ved at komme det så nær. Der var tårnet, slottets fangetårn. Flere af dem kendte det godt nok - - også inde fra — fra nætter og dage. Havde de ikke selv siddet der, så havde de måske gået vagt uden for det og af og til kikket ind, når den svære egedør var blevet lindet for at slippe lidt lys og luft ind; måske havde de også været med at bære halm derind til „delinkventerne“. Sikkert var det, at alle havde haft venner eller byfæller, som havde siddet i tårnet, og det er muligt, at møderne for 300 år siden kunne skræmme deres børn med: Pas på du ikke kommer i tårnet. Vi ved i al fald med sikkerhed, at vendingen „at blive tårnet“ blev brugt og forstået af hver mand i landsbyerne, såvidt tårnet spændte, hvilket vil sige i det ganske Sydsjælland. Navnet Gåsetårnet eller blot Gåsen var måske nok kendt, men blev ikke anvendt på prins Jørgens tid. I galgenhumør kunne bønder, som var sluppet ud af tårnet, vel sige til

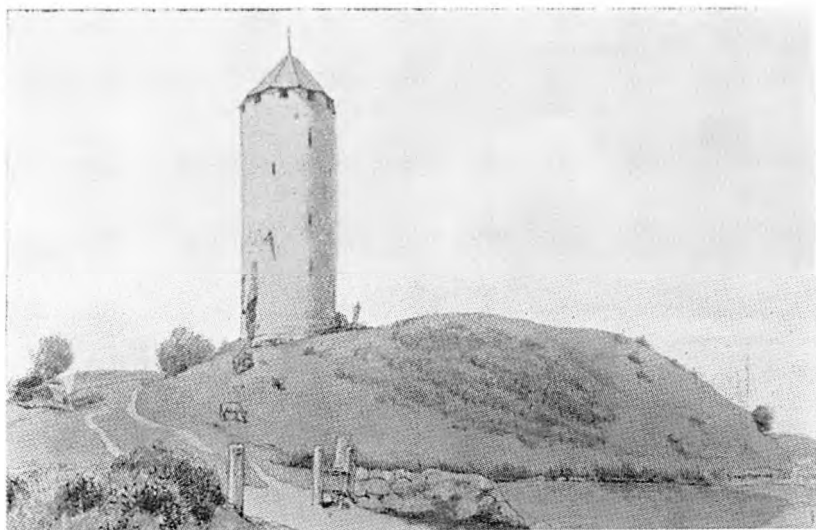
fæller, som spurgte nyt, at de havde været oppe „og gnavel gåsekød“, men betegnelsen Gåsetårn blev ikke nævnt. Man sagde blot tårnet, og alle vidste besked.

Vil vi i dag danne os et billede af, hvordan man levede i og omkring tårnet for 250 til 300 år siden — altså omkring prins Jørgens tid, har vi to hovedkilder at gå til: tårnet og tingbøgerne. Det første, som heldigvis står endnu, kan give os megen og god viden, også om livet i tårnet, men selv over for den bedst rustede med den mest levende fantasi og indlevelsesevne tier tårnet til spørgsmål som: hvem sad i tårnet, og hvorfor sad de der, hvor længe og under hvilke forhold sad de der, hvad sagde de, og hvad tænkte de, hvordan levede de, og hvorledes var hygiejnen o. s. v., og disse spørgsmål forbliver helt eller delvis ubesvaret. Her må vi gå til den anden kilde, som kan være såre rig at ose af: Stensby Birks Tingbøger. Men det må samtidig siges, at det kræver tålmod og stor udholdenhed at få kilden til at springe; ja, springe gør den vel aldrig; viden til viden må indsamles dråbevis, som guldvaskeren gør det, når han møjsommeligt af det uhyre stof indsamler de gedigne, tunge korn, som så ved sammensmeltning kan blive til et stykke ædelt metal. Således må tingbøgernes store stofmasse gennemsøges og sigtes, for billedet af det, vi vil se, står klart; helt klart kan man vel aldrig få det, idet enhver besvarelse uvægerlig straks rejser 10 nye spørgsmål.

Det må huskes, at tingbogen jo kun taler om hverdagsagtige ting, som alle dengang vidste besked med, og det har aldrig været dens opgave eller hensigt at sige noget om tårnet, som en efterslægt — om hundrede år, når alt var glemt — kunne tage til sig som en beskrivelse; ja, meget af det, vi i dag gerne ville vide noget om, går tingbogen måske endda udenom med forsæt. Vi må slutte ud fra det visse, lægge kendsgerning til kendsgerning. Bogens ord, tidens sprog, er aldrig tjent med at blive omskrevet i nutidssprog. Det er, som noget af samtidens lugt og lyd, der er os så nær gennem det skrevne ord på de gulnede, fugtplettede blade i det slive skindbind, kendeligt taber i buket ved at vandre herfra og over skrivemaskinen til bogtryk. Men det må jo gøres — som et sammendrag og med visse forklaringer.

☆

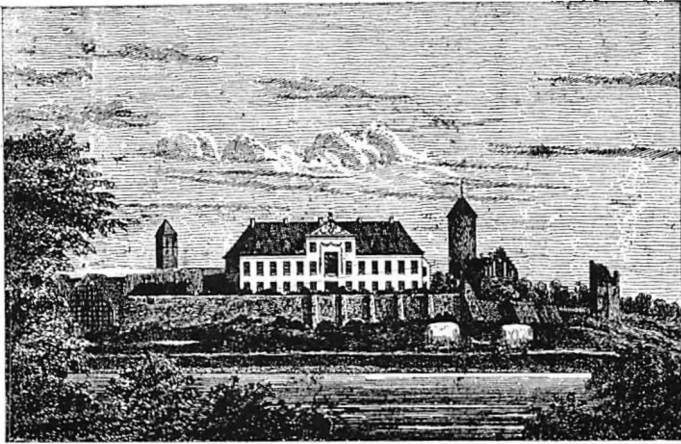
Det var kun muligt at komme ind eller ud af slottet — her taget i videste forstand, som bonderne brugte dette ord — igen-

*P. C. Skovgaard: Gåsetårnet på Vordingborg Slotsruin
Kun selve tårnet stod ved den tid, Skovgaard tegnede det, som
rytterbonden havde set det*

nem porten i portlårnet, der lå ved det nuværende slotstorv — såfremt man da ikke ved stige eller reb ville forsøge et eller andet sted at komme over ringmuren. Her i portstuen havde portneren sit faste slade, og herfra vågede han over, hvem der kom og gik: smede, røglere, markvogtere, staldfolk i stutleriet, lærskere, ladefoged og udrider — de høje herrer i palæet taler vi slet ikke om —, men derimod om de mange hovbønder, enten de nu kom for at skære hakkelse og gøre staldtjeneste eller for at få udleveret såsæd til hovmarken, kom til kørsel af gødning, hø eller korn — alle skulle herind for at have deres ordrer, tredingvis eller enkeltvis. Men til portneren i portstuen førtes også misdæderen og hver den, som af en eller anden grund skulle hæftes i tårnet for lang eller kort tid. Portneren var nemlig også fangevogter eller fangegemmer, og kun han havde nøglen til tårnet, og kun han måtte gå ind til fangerne. At være portner på Vordingborg slot var derfor en betroet stilling.

Ret inden for porten — på højre hånd — lå smedjen, øksnestaldene og de to store lader, den gamle og den nye, samt stutleriet med rendebanen — på venstre hånd skriverstuen, tårnet og det gamle kancelli med de takkede gavle, og helt ovre ved den

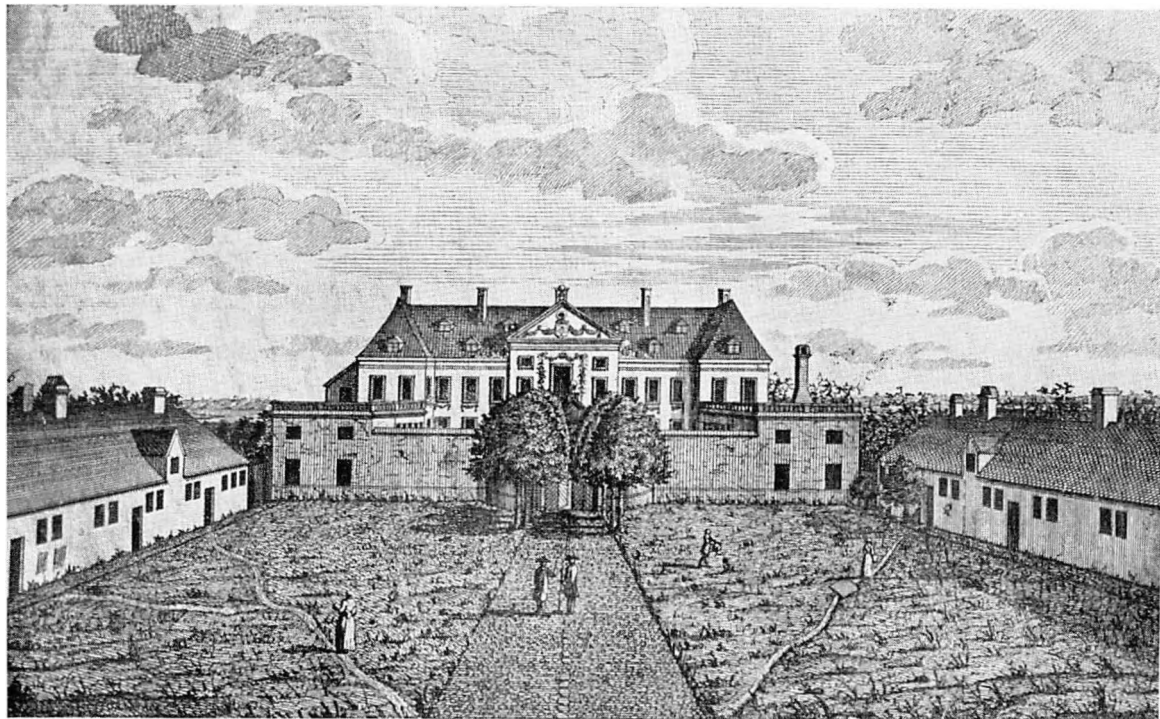

Prins Jørgens Palæ ca. 1740. Original på Rosenborg

søndre ringmur med udsigt over noret mod den skovklædte halvo Oringe og videre mod nære og fjernere strande lå fra omkring 1673 til ca. 1750 prins Jørgens palæ. — Et „instrument“ må ikke glemmes i denne forbindelse: træhesten. Den var faststående og havde rimeligvis sin plads i nærheden af lårnlet.

Om aftenen, når daglejere, tærskere og røgttere, som ikke boede inden for ringmuren, var gået, og staldfolk, som havde været et eller andet ærinde nede i byen, aller var inden for slottets område, blev porten lukket. Der blev holdt hustugt inden for slottets enemærker. Ingen natteravn blev lukket ind, og ingen uvedkommende låttes inden for muren efter mørkets frembrud. Denne forsigtighed var taget ikke mindst af hensyn til den opgave, lårnlet havde. Fra slotsfoged til portner vågede man herover.

Slottet med dets mange bygninger, fra palæ til stalde, og de mangfoldige former for liv, der rørte sig her inden for muren, var en verden for sig og på sine områder en modsætning til byen og dens liv nedenfor. At amtmand, slotsfoged og ridefoged følte sig hævet over borgerskabet, er vel forståeligt, men at berider og staldfolk — som jo alle var hans prinselige højheds tjenere — også betragtede sig selv som stående udenfor og over, fik selvsagt af og til modsætningerne til at tørne sammen. Borgernes første instans i retssager var bytinget, men slottets tingsted lå i Stensby.

Prins Jørgens Pale i året 1755. Fra Novus Atlas Danicus

Midt i dette brogede, mangeartede og til daglig rigt pulserende liv, og noget nær lige langt fra porttårn som fra palæ, lå tårnet, tillukket og utilnærmeligt med sit liv, de mange og skiftende fanger, sat ind og taget ud. Nogle slap vel efter en lille tur „til hest“ atter hjem til landsbyen, andre måtte døje at få tyvens mærke uudsletteligt svedet ind i huden, atter andre måtte „bastel og bundet“ passere porten på den lange vej til Bremerholm, og endelig var der ikke så helt få, der blev ført til Rakkerbanken vesten for byen, -- hvorfra ingen vendte tilbage.

Men der var dog også nogle -- og endda overraskende mange --, som selv forkortede opholdet i tårnet ved at bryde ud, stige over muren ved nattelide og forsvinde, og det er dem, vi i dag skylder meget af det, vi konkret véd om tårnet og om det liv, der levedes her i prins Jorgens tid.

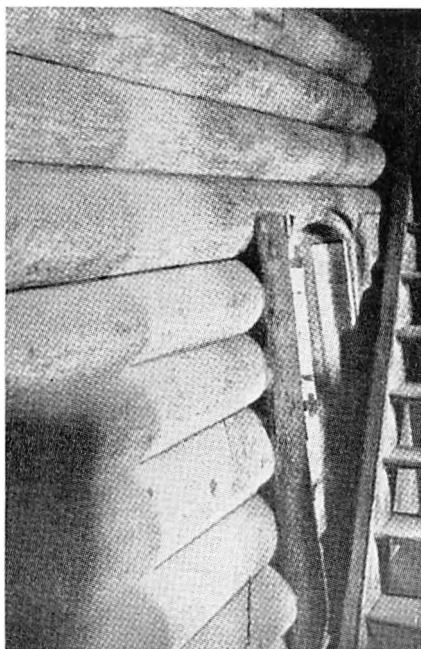
Den eneste adgang til tårnet var en smal ege træsdør, som sad et stykke oppe, og hvortil førte en trappe. Denne dør var låset dag og nat med en stor taskelås, hvortil kun portneren havde nøgle. Den blev efter sidste runde i en sen aftenline afleveret til slotsfogeden.

Tiden for det ganske slot, for fanger som herrer, -- ja, vel også for de nærmest boende nede i byen, blev målt af et „seyerværk“ overst i tårnet. Det må have været et stort og solidt tårnmur, eftersom det endog tålte, at en fange i 1718 her skaffede sig et solidt brækjern ved at afvide en jernstiver. Endnu i 1723 kunne fangerne i tårnet gennem „seyerværkets“ slag høre nattens timer skride.

Ved fjællelofter var tårnet delt i flere adskilte stokværk og aflukker. Der var 4 „logementer“, som hver kunne tage sine fanger, og desuden fandtes „Svendekammeret, Blokken og Putten“. For de sidstnævnte var der i visse perioder døre med låse, men for de første kun „et overfald af jern“ med en pind for.

Putten var „Vordingborg slots dybeste hul“, og den, der en gang var blevet kastet herved, kunne „umulig ved egen hjælp bortkomme“. Sad en „delinkvent“ så tilmed „på livet“, således at dødsdommen var ham sikker, fik han i mange tilfælde --, som om man fandt det nødvendigt at understrege det umulige --, de „store tyvejern“ om hænder og fodder. Også i de andre fangehuller og aflukker kunne der ligge fanger med „bøjler og bolte“.

I Gåsetårnets 3. stokværk ses en tømret tværvæg, der stammer fra et gammelt »bulhus«. Rundstokkene er to og to udhugget i forsiden af en enkelt egeplanke og er vel nok det ældste bevarede tømmerværk i Danmark. Inden for tværvæggen ligger »blokken«, som er omtalt i artiklen

Fangevogteren var som sagt den eneste, som havde lov til at gå ind i tårnet til fangerne. Han bragte dem maden, morgen og aften, gik atter en runde, før han gik til ro, — omkring ved 11 slet —, slog et slag på tårndøren og „gav et kvæk fra sig“, — hans form for godnat, og fangerne havde herefter kun deres eget selskab og „seyerværkets“ slag til at forkorte den lange nat med. De, der sad sammen, kunne jo altid tale, så meget de lystede, men ved høj tale eller råb var det naturligvis også muligt at have kontakt med hverandre fra tårnets tag til Puttens skidne bund. Her skal som et indskud lige henstilles til læserne blot at forsøge at forestille sig, hvordan luften har været inde i tårnets aflukker, i Svendekammer og i Blokken for ikke at tale om nede i Putten, hvor alt jo drev ned i, når døre og lemme var tillukket, og fjernelse af „fækalier“ — ved natmanden — kun fandt sted nu og da med store mellemrum.

Fangerne lå ikke på de nøgne fjælle. Årlig måtte bønderne levere halm til deres „fornødenhed“. Omkring en 12 læs gik der til, når der var fuldt belagt.

Nyhedsstoffet kom ind i tårnet med nyindsatte fanger, og nat-

tens lange samtaler drejede sig først og fremmest om det, der var gået forud for anholdelsen, og bekendelser om dette og hint, som det ikke havde været muligt at få ud af „delinkventen“, da han eller hun stod på tinge, faldt ofte i en sen natte-time i en fortrolig samtale og uden tanke om, hvad det kunne medføre. Men den gamle drevne rotte, som var klog af erfaring, huskede altid det gamle ord, „at intel skal siges videre om natten, end som kan høres om dagen“.

Det var ingenlunde let at være portner og fangevogter på Vordingborg slot. Havde han engang fået en fange inden for tårndøren, måtte han svare til ham med sin person. Slap fangen ud, havde fangevogteren at gå ind i hans sted. Tallet skulle stemme, og det hjalp ikke, at fangevogteren ved nok så mange vidner kunne bevise, at han havde sluttet desertøren i „jern med bolt og lås“, ikke heller, at han kunne henvise til, at han ofte nok havde beklaget sig over løse fjælle eller savnet af taskelåse til Svendekammeret eller til Blokken, „men ej nogen bekommet“. Fangevogteren havde at svare til fangernes tilstedeværelse.

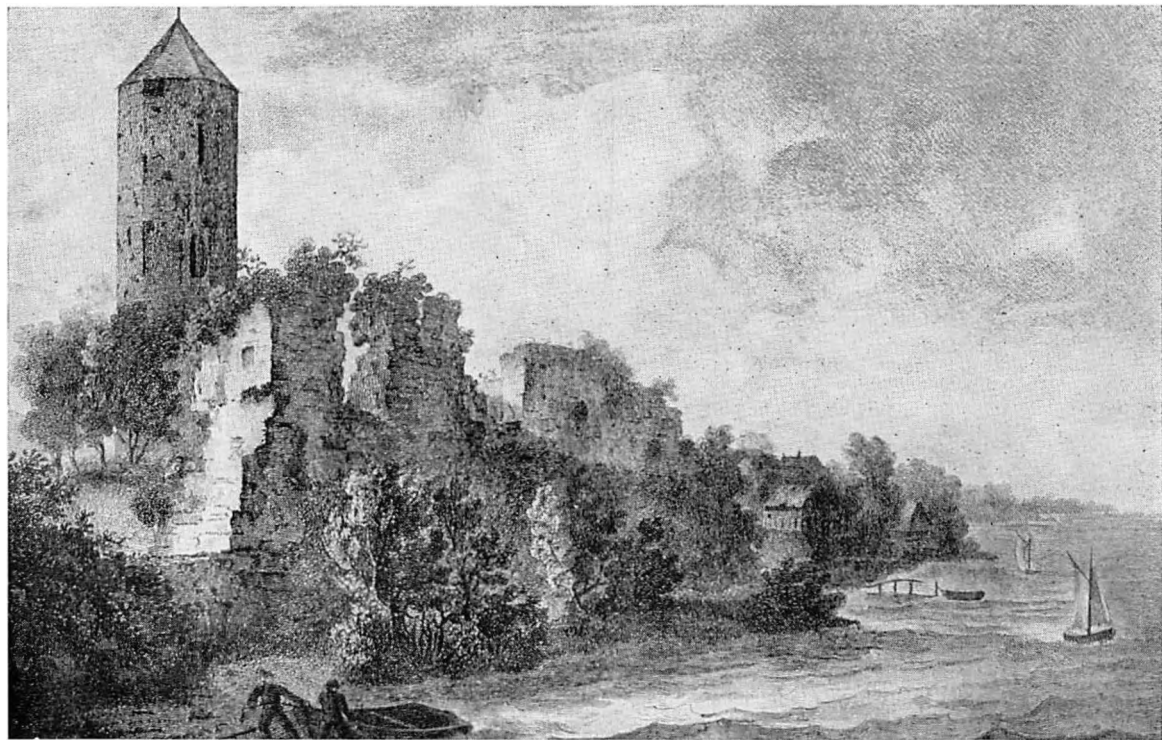
Sådan gik det fangevogter Hans Rasmussen i 1714, som 3 fanger på en gang var rømt fra, og om hvem dommen sagde: — „bør for sine utro forhold — — utro mennesker til eksempel og sig selv til velfortjent straf — — straffes på Bremerholm udi fængsel og jern i år og dag —“, og sådan gik det Hans Mønbo fire år senere.

At skrive de menneskers livsskæbne, der har passeret igennem tårnet i de hundreder af år, det har været fangelårn, lader sig selvsagt ikke gøre nu, — i givet fald ville det også fylde bøger —, men lidt om enkelte skæbner lader sig vel samle. Her skal dog kun i stærkt sammentrængt form — i enkelte glimt — vises lidt af det, der fortæller om livet ved og i tårnet for 250—300 år siden.

Natten imellem onsdag og torsdag d. 22. september 1718 blev der begået indbrud hos præsten magister Kragelund i Langebæk. Der blev stjålet noget tøj, og det viste sig senere, at dette tyveri var afslutningen på en lang lyvetourne, der allerede var blevet startet helligtrekongersdag.

Det begyndte med, at Anders Holløse gik omkring og „bad om brød“, men endte med, at han tog selv ved

Engelsk stik: Ruins of King Valdemar's Castle 1824. Romantisk borgparti

nattetide, når alle sov. Han startede hos degnen i Gjørstinge og endte, som lige sagt, hos præsten i Langebæk, men herimellem havde han været langt omkring fra Tybjerggård i Midtsjælland til Egholm i Horns herred. Ofte var han kommet ind i stuer, hvor nogen lå og sov, ja, var gået fra det ene rum med sovende til det andet, men altid uden at nogen vågnede, og når tyveriet blev kendt, var Anders langt borte gennem mange sogne. Da han endelig langt om længe som fængslet stod for tingbogen i Stensby og her blev spurgt om grunden til, at han altid var sluppet godt fra sine natlige indbrud og aldrig havde vækket nogen, tilstod han, „at han havde en svineblære med sig, som han blæste op i fandens navn, og samme vind slap han ind i stuen, det første han kom ind, og når samme var gjort, kunne ingen, enten de var vågne eller sovende, der i huset gøre ham nogen skade, så længe han var der“. — Hos degnen i Gjørstinge var han kommet ind gennem køkkenet, hvor der lå 3 personer og sov, og der brugte han samme spil med svineblæren, som før er meldt. „Gik siden ned i stuen og tog et lidet jernbundet skrin, som stod ved sengen, hvor degnen og hans kone lå udi, og gik samme vej tilbage igen, som han var indkommet“, uden at nogen af de sovende vågnede eller evnede at gøre ham noget takket være svineblæren.

Hvor meget man agtede på det med svineblæren i Stensby i 1718, får stå hen. Tingbogen siger kun, at „samme blære blev taget fra ham, den tid han blev pågrebet“. — Der må dog endnu lige fortællles, at Anders Holløse ikke i den senere tid havde været alene på sine logter, men havde slået sig sammen med et kvindfolk ved navn Anna Sofia. Hun havde ikke deltaget i selve tyverierne, men havde holdt vagt og hjulpet ham med at bære kosterne. Dagen efter indbruddet i Langebæk var de imidlertid blevet uenige om fordelingen og var gået hver til sit. Men Ørslevbønderne, til hvem de altså var nået, fattede mistanke, anholdt dem og førte dem ud til slottet. Her blev Anders kastet i Putten, medens Anna Sofia blev sluppet op på et af lofterne i tårnet. Taskelåsen smækkede, og de var indlemmet blandt fangemmerens folk i tårnet.

Her sad i forvejen kun tyven Christian Mathiassen, i Svendekammeret, hvis dør kun var lukket med „haspe og pind“, da portner Hans Mønbo „ingen lås havde til at sætte for døren“. Det mente han nu heller ikke var så nødvendigt, eftersom den

Parti ved Vordingborg ca. 1850. Håndkoloreret litografi. Topografisk unøjagtigt

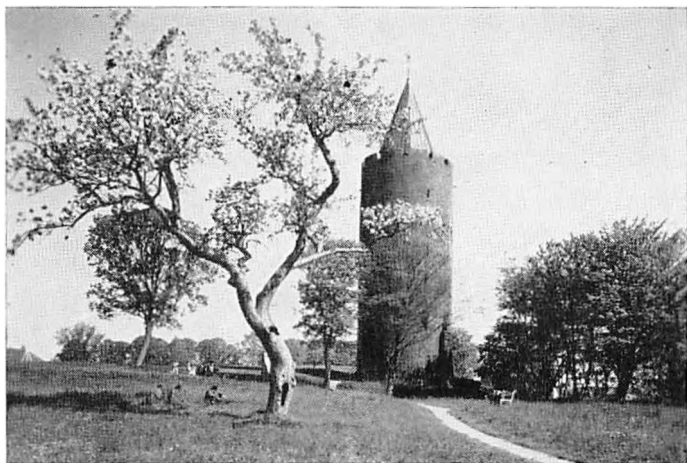
store taskelås jo altid var garanti for, at ingen kunne komme ud af eller ind i lårnnet.

Men Christian havde haft god tid til at undersøge brædderne i Svendekammeret ret nøje og havde opdaget, at man ved at lirke lidt ved et par af dem, kunne få pinden af haspen, så døren kunne åbnes. Det havde han naturligvis ikke nogen glæde af om dagen, når han kunne vente portneren når som helst, men om natten gik han på besøg i lårnnet. Der var dog visse halve dage, Christian vidste, at han var alene og ikke kunne vente nogen i lårnnet. Det var, når Hans Mønbo skulle føre de to sidstankomne, Anders og Anna Sofia, til afhøring i Stensby, og den tid forstod han at udnytte. Af det øverste loft brækkede han et par løstsiddende brædder, og helt oppe under taget fik han en lægte revet af og fik det til sidst alt stuvet ned i Putten til glæde for Anders, når han kom hjem fra tinge. Endvidere havde han været oppe ved „seyerværket“, hvor det lykkedes ham at vride et stykke jern af — anvendeligt som brækjern og godt til sin tid.

Natten efter tingrejsten forhandlede de tre fanger om, hvorledes og hvornår de bedst kunne spille deres kort, og det blev til, at de skulle vente til den følgende nat, en lørdag, før de vovede forsøget.

Da portneren var gået sin sidste runde lørdag nat, havde sat haspe og pind for hvert lukke og hver lem samlet smækket med taskelåsen for egedøren, gik Christian i arbejde. Tingbogen fortæller herom: „Henimod klokken 11 om natten kom Christian ud af sit arresthul og lukte lemmen op, som var over putten, og hjalp Anders sig op imod det øverste. Da tog Christian ham i hånden og hjalp ham ovenfor“. — Alt dette havde Anna Sofia naturligvis tydeligt kunnet følge oppe i sit fangehul, og af lyden kunne hun skønne, at de to var ved døren og altså søgte at slippe for at tage hende med, hvad de ellers havde lovet under planlæggelsen. Hun råbte derfor ned til dem: „Tager I ikke mig med, skal det ikke gå vel af“. Det fik Anders til hurtigt at springe op ad trappen til hendes dør, tage pinden fra og hviske: „Ti dog stille“. — „Da de nu alle 3 var sammen, gik Anders og Christian hen og brækkede lårnnet af jernet med det stykke jern, Christian om fredagen havde taget fra seyerværket, så de fik den af hængslerne“.

Herved kom de ud af lårnnet, men vi ved ikke, hvor de krøb over ringmuren, eller kender nærmere til deres vej før de står

Tårnet i dag

ved Færgegården. Herfra fulgte de stranden ud mod Ore. De talte på vejen om at gå til Næstved, hvor Anders havde „nogle penge og noget solv nedgravet under et træ“, men i Ore skov kom de fra hverandre, eller rettere de to slap af med kvindfolket, som de skønnede ville blive dem til besvær. — Denne anelse viste sig også at være rigtig. Allerede dagen efter blev hun ude i Sallerup pågrebet af Jens Ladefoged og atter ført til Vordingborg slot. Nu var der igen to fanger i lårniet, Anna Sofia og - - fangevogteren Hans Mønbo.

Sammen blev de to af den nye fangevogter ført til Stensby birketing d. 9. december 1718. Hun blev anklaget for sit vidende om det grove tyveri i Langebæk præstegård samt for „sin undvigelse af arresten i lårniet“, for hvilket der nedlægges påstand om „at dømmes til galgen“, han for „dom at lide angående trende fangers undvigelse“, som grundet hans „uagtsomhed og forsømmelse er udbrudt af deres fængsel og borttrømt“.

Mange tingdage skulle imidlertid gå, før disse sager var modne til dom. Begge måtte sidde vinteren over, og som så mange før og efter dem doje dens kulde. Først d. 31. marts afsiger birkefogeden sin dom — også over den borttrømte Anders Hollose — således: Anna Sofia slipper med livet, men skal „i spindehuset at arbejde sin livstid“. Hans Mønbo skal 3 år på Bremerholm „og hans boeslod til det høje herskab at være forbrudt“. Men Anders

Jensen Holløse har „forbrudt sit liv til galgen, om han da kan antræffes“.

Det ses ikke om han eller Christian er „antruffen“ senere, og deres skæbner er ukendt. Vi hører heller ikke oftere om Anna Sofia. Spindehuset lukkede sig jo om hende. Om Hans Mønbo fik sin straf eftergivet eller har afsonet den helt eller delvis, ved vi ikke, men derimod ses det, at han — eller er det en anden Hans Mønbo, dog næppe — i 1723 atter er portner og fangegemmer på Vordingborg slot. Hvad der ellers hænder i og omkring tårnet i de følgende to år, er intel mindre end en række spændende kriminalromaner, hvori Hans Mønbo spiller sin rolle. Men det er en anden historie, og den skal ikke fortælles her.

Alle kender følelsen ved efter flere års fravær atter at vende tilbage til de kendte stier, man har trådt som barn eller ganske ung. Alt synes formindsket, forkortet, afbleget. Gensynet med tårnet — Gåselårnet — er en undtagelse herfra. Stadig ligger det der, overvældende stort, og tungt — værdig af ælde. Er det ikke vokset, så er vor interesse og ærbødighed for det vokset, men det er ikke længere det Christian Wintherske søndagsbillede, — guldgåsen, der glimter —, der er enerådende i stemningen om det. Tingbogens tale fra prins Jørgens tid om bøndernes syn på tårnet ud fra det, de har oplevet i og om det, kaster visse skygger og giver nu vort billede mere perspektiv. Vi får et mere realistisk og historisk set rigtigere billede. Har foranståede bi-draget sit hertil, er hensigten nået.

Holger Munk.

GOLDSCHMIDT

og Vordingborg

I året 1876 begyndte den da 57-årige digter M. A. Goldschmidt at udsende sine „Livserindringer og Resultater“, og hans tanker må i den foregående tid jævnligt have kredset om den lille sydsjællandske søkøbstad, hvor han var født. Det første hefte af erindringerne rummer hans tidligste oplevelser og er en inderlig og varm hyldest til Vordingborg, som digteren forlod i 6-års alderen og aldrig siden genså, undtagen i mindet. Et smukt vidnesbyrd om, hvor stærkt netop dette første hefte af det store erindringsværk greb dalidens læsere, foreligger i et brev, som den norske digter Bjørnson sendte sin aldrende ven, hvem han ved århundredets midte havde lært at kende og jævnligt besøgte. Det anføres her som en indledning til Goldschmidts skildring af Vordingborg, sådan som den tog sig ud i en lille opvakt drengs øjne, for snart halvandet hundrede år siden.

A u l e s t a d, 28/11 1876.

„Kære ven, allerede ved første hæfte af dit „Livserindringer og resultater“ må jeg lakke først for bogen, så for gaven en gang til.

Det fine jomfrueligt yndige, som er over din sjæl og som fra første kendskab med dig personlig henrykkede mig, og så ofte på ny har virket på mig som duft og tone på en gang — har i det vinterligt stille heroppe atter en stun lagt sig over min følelse og tankning og med denne over gærning, landskab, omgivelse, så jeg spadserer med dig i mine rum, ser ud over dig i det hvide, fin-linjede dal-føre, kører med dig som en hvisken mællem granerne.

Jeg oplever igen den taknemmeligheds-følelse, jeg har havt

for den iagttagelseskærlighed, du tidlig har lært mig, den naturlighed i fræmstilling, du gav mig sans for, den ærbødighed for livets hemmelige magter, som hos dig løftede billederne in i poesien og hos mig styrkede anelserne.

I denne tid, hvor litteraturen synes at bestå af — gift og modgift, synes dine tanker komme fra et fjærnt, kært hjem, gode, hjertevarme, rene, æter-fine; det er Nordens alvorlige hjem med Østerlandets erindringer over, guld-stroede, hællige.

Der er noget af jule-hælgen fra barndommen over mig, mens jeg læser. Jeg tænker mig, at dette er det dybeste i nordisk væsen, er Østerlandet over det, invierende, forskønnende. Hæld dig, at du på vejen nedad ænnu så stærkt kan vække dette minne, hvoraf vor livsgærning udgik. Du må selv have den største glæde af, at livet således har bevaret og udfoldet, hvad der voksede i din barndoms have, at du kan gøre os alle med dig glade ved at sidde der hos dig i minnet og med dig få alt det bedste i vor sjæl op igæn!

.....“

Næppe noget sted træder „det fine og jomfrueligt yndige“ i Goldschmidts stil, hans „iagttagelseskærlighed“ og hans „ærbødighed for livets hemmelige magter“ så klart frem som i det lille afsnit af hans store selvbiografi, hvor han skildrer sin første barndom i Vordingborg.

Både på fædrene og mødrene side er han af jødisk æt, „af Levi stamme“, som det hedder i første sætning af erindringerne. Tipoldefaderen var indvandret fra Tyskland omkring 1680 og begyndte som tobaksspinder i København. Senere blev han juveler og grundlagde sammen med andre indvandrede jøder den første jødiske menighed i hovedstaden. Digterens fader, Aron, var en urolig, vandrelysten natur, der havde ondt ved at slå sig til ro i København. Han drog på lange rejser, sværmede for Napoleon og tænkte på at melde sig til den franske hær. I 1819 overtog han en ældre købmandsgård med jorder, køer og brændevinsbrænderi i Vordingborg. Samme år ægtede han Lea Roskilde, hvis fader Israel Levin efter mandtalsordningen af 1814 havde taget navn efter den sjællandske fjordby, hvor slægten, der oprindeligt var indvandret fra Polen, på det tidspunkt havde bopæl.

Og i Vordingborg så den lille Meir Aron Goldschmidt første

*M. A. Goldschmidt
Ungdomsportræt*

gang lysel („Meir“ betyder „Lysel“), her trådte han sine barne-
sko, og her mødte hans modtagelige sind både livets skønhed og
dets grusomhed. Kun 6 år gammel forlod han den lille slum-
rende stad ved Oringebugten, men han glemte den aldrig, og i
sin digtning skulle han ofte vende tilbage til „min barndoms
venlige by“.

Her vil vi lade Goldschmidt selv fortælle nogle af de oplevel-
ser, som for ham er uløseligt knyttet til Vordingborg.

Selve den berygtede „jødefejde“, en udløber af antisemitiske
optøjer, der fra Tyskland var nået til Danmark sammen med
landbrugskrisen, og fra København nåede helt til Vordingborg,
hvor der i september 1819 indtraf nogle ret grovkornede, men
i hovedsagen harmløse uroligheder, har Goldschmidt ikke op-
levet. Han kom først til verden nogle uger senere. Men beretnin-
ger om denne uhyggelige periode levede naturligvis videre i de
jødiske slægter. Det er disse mundtlige fortællinger, i digterisk
forstørret gengivelse, han har indflettet i sin første roman „En
Jøde“.

Den lille drengs egne oplevelser er af en anden og finere art.
„Hvor underligt det end kan lyde, må jeg sige om min moder,
at hun står for mig fra min barndom som den smukkeste kone,

jeg har seet. Jeg husker, hun en aften skulle til bal; værelset var blevet besynderlig mørkt, fordi de to lys vare hensatte på konsolen foran spejlet; der stod moder i lys og herlighed, og så blev værelset igjen mørkt, som om det var hende, der tog lysel med sig, da hun gik fra spejlet, og mine øjne fulgte hende, medens hun fjernede sig med fader. Det er min tidligste erindring; i dette billede seer jeg for første gang mig selv

Fra en lidt senere tid, alltså vel mit 4de år, husker jeg, at fader og moder engang skulle ud at køre i kane. Hun bar efter den tids mode en grå opkrattet filthat med grå fjer i. De fjer og hendes mageløse øjne stå endnu for mig. Jeg optøede med min ånde isen på ruden for at se efter kanen. Moder så op, hjælterne klang, fader slog et magtligt knald med piskan. Da jeg så var ene i stuen, påkom mig en følelse som af noget helligt, jeg mindedes et ord, som var blevet mig sagt, eller som jeg havde læst i en af mine børnebøger: I ensomhed er man ene med sin Gud og sin samvittighed. Jeg fandt det så mærkeligt, at jeg oplevede at være i et sådant selskab. Med et opdagede jeg, at moder havde ladet nøglen sidde i et skab, hvor hun gjemte æbler. Jeg kunne lugte æblerne, og min første tanke var at bemægtige mig dem. Men så huskede jeg igjen: I ensomhed er man ene med Gud og sin samvittighed, og så lod jeg være at stjæle æbler.

Jeg har senere bestået slet i mere end een fristelse; men hin sejr, moders øjne og de grå fjer, sneen, æbledufl, hjældeklang, alt dette tilsammen danner et paradis, hvor jeg har været

„Min faders familie . . . var meget forskjellig fra min moders, og forskjellen måtte da også vise sig allerede derved, at faders familie var københavnsk, mens moders udelukkende hørte provinserne til. Ligeså meget som min mødrene slægt var vant til bevægelse, fri luft, færden mellem folk og især med almuen, var min faders slægtninge stillesiddende kjøbmandsfolk. Hine kunne i skoven kaste sig i græsset og synge en sang til et glas vin, hvorimod min familie på fædrene side ville søge sig en pæn bænk i skoven og aldrig kunne synge ved vinen af pur livsglæde. Hine havde en fornemmelse af den vide verden, disse bevægede sig med alle forestillinger, også med deres hjertelighed, indenfor en snever kreds. --

Min bedstemoder kjendte jeg i Vordingborg kun af, at hun på vuggen havde sendt mig en „Ajin horah“, en stor guldskue-

Forhuset til Goldschmidts barndomshjem i Algade set fra Riddergade

mønt med øsken, så at den kunne bæres, og med indgraverede hebraiske bogstaver, der indeholdt en velsignelse, navnlig en formular mod onde øjne. Af denne skønne amulet, der undertiden blev vist mig, og af faders tale om hans moders hus, fik jeg den forestilling, at Kjøbenhavn var et meget højt sted ligesom Valdemars Tårn, og at bedstemoder bevagede sig deroppe langsomt og seende ud til alle sider som et gyldent fløj. Denne forestilling blev, om muligt, forøget, da vi engang kørte til Kallehave for at se noget mærkværdigt, nemlig et dampskib; faders ældste broder skulle være ombord, på rejse til Hamborg. Skibet kunne på den stille sommer-eftermiddag høres langt borte, og røgen samlede sig på himlen; det kom som en forspændt tordensky, og faders kjøbenhavnske broder steg et øjeblik ud og gik tilbage igjen med ufattelig ro.“

..... „Faders gård i Vordingborg lå ligesom på et torv, hvis ene side manglede; thi gaden var i sig selv bred, og ligeoverfor os skjød en meget bred vej stejlt ned mod Plambæk (Glambæk?) og stranden. Denne situation har måske haft indflydelse på mit sind. Nårsomhelst jeg tænker på min barndom, er den første forestilling knyttet til en vid, lys udsigt og noget dulgt, der skjuler sig under en banke. Men fuldt så megen indflydelse har vor have haft Der stod på hver side af den lille havelåge en dejlig guldregn eller guldranke, som jeg stadig foretrækker at kalde dette træ — og indenfor var den ensomme frugthave, der udvidede sig til en hemmelighedsfuld lund, hem-

melighedsfuld for mig endnu i dette øjeblik; thi jeg kom aldrig helt igjennem den, jeg var kun sex år gammel, da jeg blev sendt hjemmefra.

Der stod et ungt æbletræ på en lille grøn plads. Det bar første gang, og fader havde forbudt mig at spise deraf, hvilket jeg også efterkom. En dag var der blevet fortalt mig om Edens have og syndefaldet, og strax efter kom min onkels datter Esther, der var lidt ældre end jeg, over til os. Hun og jeg gik ned i haven, og da hun så det unge træ med de smukke æbler, ville hun tage et. „Du må ikke, Esther!“ råbte jeg, fuldstændig i fornemmelse af at vi vare i Edens have og ved kundskabens træ, „fader har forbudt det!“ — „Vist vil jeg have et, din tøssede dreng!“ sagde hun, tog et æble, bed et stykke deraf og gav mig æblet, og jeg spiste med en fornemmelse, som jeg nu kan udtrykke ved, at jeg skjæbnesvangert udførte en ulykkelig, symbolsk handling. Øjeblikket efter så vi fader komme langt borte. Han var klædt i gul nankins frakke og hvide benklæder, og skjøndt jeg vidste eller antog, at det var ham, fik jeg dog en fornemmelse af, at det var Gud selv, der vandrede lysende gennem haven, og forfærdet for jeg afsted, Esther efter mig

„Imidlertid var det, der i denne periode, i mit 5te—6te år, dybest og inderligst beskæftigede mit sind, noget, man ganske sikkert vil le ad: jeg var forelsket. Ja, vi le alle ad hverdagens barneforelskelser; men ingen leer gerne sig selv derad og skal heller ikke; thi, om de ikke er andet eller mere, indeholde de dog en forudgriben efter det ideal, eller efter vort andet selv, som vi enen skal møde i virkeligheden eller længes efter hele vort liv. I og for sig er der også noget såre skjønt i mangel barneforelskelse; den er så uskyldig og dog så anelsesfuld, så blid, at man aldrig får sin søvn eller sin appetit hindret af den, og alligevel så lidenskabelig og undertiden smertefuld. Hvilken rigdom af følelser, når kredsen sang „Munken går i enge“, og hun valgte mig eller jeg hende, eller når hun ikke valgte mig! Jeg kan ikke finde nogen poetisk eller romantisk strømning i mit sind, der ikke viser tilbage til hine dage i min faders have som sin oprindelse, hvad tone og farve angår — jo, endnu et: de aflner i skumringen, når min moder gik op og ned ad gulvet med mig ved hånden og sang. Hendes stemme var smuk og blid, men simpel, uden bravour. Hun sang tidens danske sange, arier

fra theatret o. desl., af hvilke nogle så besynderlig tiltale fantasien, f. ex:

Ærverdige fader, luk op, luk op!
Alt solen forgylder Sanct Gotthardts top!

eller den inderlige:

Der var en konning i Leire -

Af alt dette kan man se — måske til overflod — at dansk på naturlig måde er mit modersmål, og at jeg ikke, hvad Grundtvig engang skrev, har lært det som en fremmed, hvis egenlige mål nok var hebraisk. Om min „stil“, som man har talt endel om, kan også indskydes en bemærkning, nemlig: at eftersom den som al stil er det mellem linierne liggende udtryk af personlighed, så har den i tidens løb måttet forme og forandre sig; men dens grundlag kan skjønnes at være i Vordingborg, i vor have og i min moders sange.

.....

Jeg mødte intel jødefjendskab i Vordingborg, uagtet jeg blev født få måneder efter jødefejden (26de oktober 1819). I skolen kaldte de andre børn mig aldrig jøde; men jeg lærte jo rigtignok også „religion“, navnlig Balles lærebog og Luthers katekismus, ligeså fuldt som de

Et eneste, hurtigt henglidende, men måske som et lynglimt oplysende eksempel på jødehad, som jeg dog oplevede, har jeg benyttet i en af mine fortællinger Det må have været strax efter, at jeg var sat i skole. To af mine fætre, noget ældre end jeg, bomstærke drenge, var en eftermiddag sendte op for at hente mig fra skolen, der lå i den anden ende af den lange, smalle by. Det skylregnede. De tog mig hver i sin hånd og lode mig løbe oppe på den højryg af svære sten, som fra Arilds tid strakte sig midt henad gaden (Algade). Vi vare komne ned til hjørnet af Færgegårdsvejen, i sigte af Valdemars Tårn. En stor håndværksdreng kom løbende imod os og råbte, idet han for os forbi: Æh, jøder, kan I æde flæsk og fløde! — Den ene af mine fætre slap mig, var i tre spring ved drengen, slog ham ned i en vandpyt, så at vandet sprøjtede højt, kom tilbage og tog mig i hånden, og så løb vi alle tre lige til tantes spisekammer, spiste

et stykke flæsk og drak fløde til og så på hinanden, uden at der blev nælt et ord.

Det står ikke for mig, at denne erfaring på nogen måde gjorde forstyrrelse i mit forhold til de andre Vordingborg børn.“

Og Goldschmidt slutter dette indtagende kapitel af sine barndomserindringer med at fortælle „den største lidelse, jeg havde i Vordingborg.“

„En mand fra Nestved besøgte os og forærede mig en flitsbue. Den står så glimrende for mig, som om den var af mahogni og stål; men så fin var den vel ikke. Jeg fik en sådan kærlighed til den, at jeg sov med den i sengen. En dag stod jeg i vor butiksdør og skjød tversover den brede gade og løb så over mod gjenboens hus for at hente „kuglen“, men lod flitsbuen blive liggende på trappen. Da jeg kom tilbage, var flitsbuen borte. Jeg spurgte ikke efter den — noget, jeg endnu idag ikke kan forstå uden ved at antage, at der i mit sind var en hemmelig følelse af, at den var for god for denne verden og måtte berøves mig. Jeg drømte om den i mange tider, og mere end tyve år efter, i fremmed seng og i fremmed land, drømte jeg, at jeg var hjemme på trappen og fandt min flitsbue. Jeg vågnede af glæde, og så såe jeg min flitsbue - - malet på den overste del af et klædeskab, der stod overfor min seng.“

Og så var den lille drengs egentlige barndom forbi. Det stod siden for digteren „som en stille soldag i en have“. Men nu var det blevet bestemt, at han skulle sættes i huset hos sin faster og onkel i København for at gå i en bedre skole, og 6 år gammel rejste han hjemmefra. „Jeg sagde farvel uden viden om, hvad adskillelse var, uden anelse om, at jeg aldrig igjen skulle møde huset og haven, uden i erindringen.“

Barnemindet rækker langt, siger et gammelt ord. Og nutidens psykologer vil gerne fortælle os, at den betydningsfuldeste del af et menneskes levnedsløb er de 6—8 første leveår. Goldschmidts erindringer, der på mangfoldige måder kan spores gennem hele det store forfatterskab, synes - - selv om de i den skrevne form er farvet af hans ejendommelige nemesislære — at bekræfte sandheden af det gamle ord og den nyere formodning.

I et brev til Goldschmidts søn efter digterens død tegner Bjørnson et fint lille portræt af den modne Meir Aron Goldschmidt og antyder stiltfærdigt modsætningen mellem den nordiske og

*Mindetæle
i barndomshjemets
gavl*

den jødiske livsholdning: „Jeg var aldrig i Kjøbenhavn uden at søge ham op, som De selv ved: jeg holdt så innerligt av ham.

Jeg kunne skrive adskilligt fra vore møder og fortælle mere om hans meninger, end som nu kjendes. De var næsten altid betydningsfulde. Så høj intelligens og så livlig iagttagelse, så rig sammenligningsevne og så vågne interesser! Fri for misundelse og fordøm som ingen annen i dansk litteratur dengang! Men det er væl ikke nættop min opgave at lægne ham. Jeg inskrænker mig til følgende lille begivenhed fra vort første møde, der kan tjene som symbol over dem alle. Han bød mig et udmærket glas vin. Jeg havde til det øjeblik vist aldrig drukket magen, smagte på vinen, smagte igjæn og tømte glasset tilbunds. Da jeg så hen på ham, sad han igjæn med sit fulde glas og holdt ironisk øje med mit tomme og med mig — og drak så en liden slurk, langsomt, raffineret, godgjørende sig ligemeget med vinen som med modsætningen mellem os to.“ (1896).

Morten Bredsdorff.

☆

M. Goldschmidt: Livserindringer og resultater. København 1877.

Bj. Bjørnsons brevveksling med danske 1875—1910, I—III, ved Francis Bull. København og Oslo 1953.

Hans Kyrre: M. Goldschmidt, I—II. København 1919.

SYDSJÆLLAND

En geologisk skitse

Landskabet syd for linien Præstø fjord—Dybsø fjord er Vordingborg Seminariums nærmeste ekskursionsfelt. Det er her, seminarieeleverne gør deres geografiske og naturhistoriske studier i marken, og en bedre egn til dette formål gives ikke mange steder. Sydsjællands natur rummer det meste af, hvad lærerlysten ungdom og dens naturfaglærere kan ønske sig.

Og så giver landet syd for de to fjorde sine besøgende store landskabsoplevelser: præglige udsigtssteder, hvorfra man har al Sydsjællands herlighed udbredt for øjet; uden om disse højdepunkter et sælsomt levende, kuplet land, gennemskåret af yndefulde dalstrøg; dertil som grænse omkring det alt sammen en urolig kystlinie, der snart løber uden om brede småhalvøer, snart om odder og fed, langs hvis skønne strande havets og landets naturer forener sig.

I det følgende skal der kort redegøres for dette landskabs geologiske mosaik, som vi gang på gang har syntes at ane den på vore ture og fået den belyst gennem faglitteraturen herom. Den geologiske kortbladsbeskrivelse af Danmark, som forestås af Danmarks geologiske Undersøgelser (DGU), er stadig ikke nået til Sydsjælland, hvilket er et alvorligt handicap for de lokale geologiamatorer, som derfor let kan henfalde til gisninger, der mere bygger på fantasi og ønsketænkning end på forskningens realiteter.

Ingen dybdeboring har endnu fræset sig ned i den egentlige dybgrund; hvad den består af, kan derfor ingen sige noget om i dag. Man ved, at det sydsjællandske landskab hviler på et fundament af skrivekridt, men borerer har ikke vist, hvilke dimensioner dette har i dybden. Tør man sammenligne med dybdeboringer på Lolland, er tykkelsen omkring 500 m. Ingen steder

kommer skrivekridtet frem i dagens lys (jfr. de nærliggende Stevns og Møns klinte).

Boringer efter vand viser, at skrivekridtet i det sydligste Sjælland over store strækninger ligger i en dybde mellem 10 og 20 meter under havets niveau. I Vordingborg vandværks kildeplads i Lindesø Mose nord for byen ses skrivekridtet 18—20 meter under havet. Kridtundergrundens overflade synes stort set at være en jævn erosionsflade, som indlandsisen i sin tid var mester for. Dog har smellevandsfloder, der løb langs bræens bund, sine steder ædt sig ned i kridtet og dannet smalle, dybe render, fortrinsvis i retningen VNV—ØNØ, hvis bund ligger 40—60 meter under havets spejl. Senere er disse dale i skrivekridtgrunden blevet fyldt op af glaciële jordarter.

Tidligere mente man, at skrivekridtet var en dybhavsdannelse i lighed med globigerina-slammet, der i nutiden aflejres i de middeldybe verdenshave. Imidlertid må det nu erkendes, at den største del af det danske skrivekridt er kemisk udfældet. En tilsvarende proces vides at finde sted i forholdsvis lavvandede, subtropisk-tropiske havområder, og måske kan man så drage den slutning, at Danmarks sokkel af det snehvide kridt er blevet til under tilsvarende forhold.

Når der ikke findes danskekalk (yngre kridt) eller tertiære bjergarter oven på skrivekridtet her i Sydsjælland, kan det skyldes, at indlandsisen har fjernet sådanne lag. Det er i denne forbindelse påfaldende, at der f. eks. i Mogenstrup ås og i Vordingborg ås lokalt kan findes betydelige forekomster af bryozokalk-rester, som smellevandsfloderne har aflejret.

Den sydsjællandske skrivekridtregion hører antagelig sammen med kridtdybgrunden under Falster, Nordlolland og Østfyn; denne uhyre kridtblok har haft en tendens til at hæve sig i modsætning til de midtsjællandske og sydlollandske kridtområder, der har sænket sig. Isen har derfor kunnet fjerne yngre dannelser fra den opstigende Sydsjælland-Falster-Nordlolland-Østfyn-blok, hvorimod tilsvarende lag har ligget mindre udsat oven på de dybgrundsområder, der har sænket sig (Midtsjælland, Sydlolland).

Ser man på et kort over Sydsjælland, er det iøjnefaldende, at terrænet er SØ-NV-orienteret: Storstrømmen, Knudshoved odde, moselavningen fra Dybsø fjord og sydøstpå, Vordingborg ås, Mern-å-dalen, Jungshoved fjord o. s. v. I alle disse terrænlínier

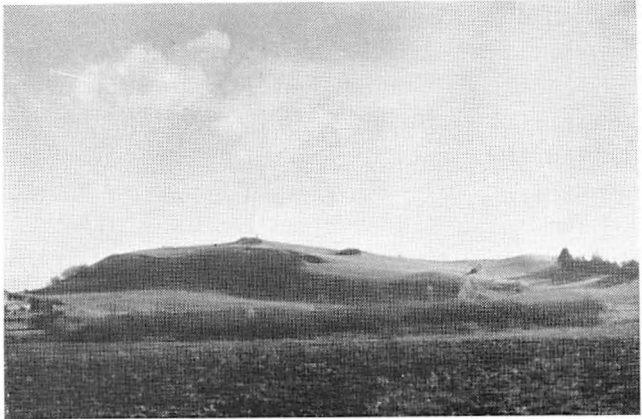
Isens bevægelsesretning (slanke pile) i det sydøstlige Danmark. Svære pile markerer retningen af fundne skurestriber. Desuden er angivet israndstrog. (Efter S. A. Andersen)

spores SØ-NV-retningen (jfr. også de før nævnte dallurer i skrivekridtet).

Det må være de glaciale kræfter i istiden, der er årsagen her-til, og det vil igen sige de to gletsjertunger, der i den sidste del af istiden gled ind over det sydøstlige Danmark, nemlig Storebæltsgletsjeren og Øresundsgletsjeren.

Storebæltsgletsjeren, der sydfra over Falster-Lolland bevagede sig nordvestpå og med sin istunge plojede sig vej gennem Storebæltslavningen for sluttelig at nå frem til det sydlige Djursland, har vel ansvaret for anlægget til Knudshoved odde. I et sent stadium under afsmeltningen stod Storebæltsgletsjerens isrand i en stor bue over Knudshoved, Venegrund og Kirkegrund (begge beliggende i Smålandsfarvandet) til Lolland og afsatte her en randmoræne. Knudshoved odde bestod oprindeligt af en række småøer, randmorænenes bakketoppe, der så senere ved landhævning og dragdannelse ikke alene blev indbyrdes forbundet, men også voksede sammen med en morænehalvo VNV for Vordingborg. Den, der besøger Knudshoved, kan tydelig iagttage o-sammenvoksningen på selve hovedet (Gedebakke, Misteltensbakke, Pløjebakke, Navrbakke med mellemliggende flade strækninger).

Visse geologer, bl. a. V. Milthers, mener, at Vordingborg ås, der markerer det bakkede landskab langs Næstved landevej gennem Neder Vindinge og Studby, og som indeholder talrige gamle og friske grusgrave, også hører med til Storebæltsgletsjerens efter-

*Store Kulsbjerge
set fra Nord*

ladenskaber. Milthers betegner bakkeryggen som en tverrås, d. v. s. langstrakte bakker af smellevandsaflejrede jordarter, hvis længderetning mer eller mindre følger en israndlinie, altså i dette tilfælde Knudshovedlinien.

Geologen S. A. Andersen, der noje har studeret de sjællandske rullestensåses tilblivelse, bestrider denne opfattelse af Vordingborg ås, og hævder, at åsen er i familie med den nordligere liggende Mogenstrup ås. Grusbakkerne nordvest for Vordingborg og til dels under dele af selve byen (seminariekvarteret) skal efter hans mening være en længdeås, aflejret i en gletsjers bevægelsesretning og derfor vinkelret på isranden. Efter S. A. Andersen udgør Vordingborg ås et meget langt åstrog fra Fanefjord på Mon til egnen vest for Slagelse, og åsen tilhører snarere Øresundsgletsjeren.

Den centrale og østlige del af Sydsjælland er i hovedsagen bygget op af den sydost og østfra kommende Øresundsgletsjers vældige ophobninger. Nogle kilometer øst for Vordingborg ligger Kulsbjerge med tilgrænsende bakkeplateau, hvis højder når 50 m o. h., og som sine steder har et særdeles kraftigt relief. Fremfor alt domineres området af de 3 Kulsbjerge, hvoraf det sydøstligste er 107 m højt og giver bestigeren en storslået udsigt over en af Østdanmarks skønneste egne. Kulsbjergene er i sig selv ejendommelige ved deres skarpe afgrænsning, - som 3 kæmpestore SØ-NV-strygende muldvarpeskud. Geologerne har en tid anset „bjergene“ for at være såkaldte halbakker, bestående af smellevandsgrus og -sand, der var skyllet ud i et vældigt hul

i isdækket. Da dette med tiden smeltede helt ned, kippede grus- og sandproppen i hullet, og der fremkom en bakkeknold. V. Milthers mener derimod, at Kulsbjergene er kames, d. v. s. en type bakker, der er dannet i huller eller sprækker i isen, efter at denne er gået over til død is (har mistet forbindelsen med den egentlige gletsjer). Karakteristisk for kames er, at de ligger i rækker og indeholder smeltevandsaflejringerne i uforstyrrede lag. Efter hvad vi har set i friske grusgrave i Kulsbjergene er lagene dog sine steder i udpræget grad blevet forstyrret efter aflejringerne.

I det hele taget præges området fra Vordingborg og østpå af terrænformer, der vidner om en vældig glacial virksomhed. Boringer i Vordingborg til forberedelse af anlæg af en ny gasbeholder viste en kaotisk blanding af moræner og smeltevandslag. Måske kan netop dette sydligste afsnit af Sjælland anses for at være et grænseområde for såvel Storebælts- som Øresundsgletsjerens terrænskabende kræfter.

Fra Kulsbjergene strækker et Øresundsgletsjer-israndsstrog sig i en langstrakt bue nordover gennem Ørslev, Udby, Lundby til det højliggende Hammer. I denne morænebue ligger flere dejlige landskaber, f. eks. bakkerne i Amberg skov 5—6 km nord for Vordingborg (90 m o. h.) og højdedragene omkring Hammer by med udsigten til den lappede kystlinie omkring Smålandsfarvandet. Vestpå skråner Kulsbjerger-Hammer-buen forholdsvis jævnt ned mod et lavtliggende fladt land, der som før nævnt også stryger i retningen NV-SØ. Her ligger udbredte moselavnin- ger: Køng, Lundby og Sværdborg moser samt Barmose og Ørslev mose. Det er sandsynligt, at dette lave drag, der mange steder omtrent er i havets niveau, hviler på en druknet slette (flodslette) af sand, der er skyllet ud fra randen af Øresundsglets- jeren (jfr. de jyske hedesletter).

I ældre stenalder (fyrreskovstiden) var her gode bosættelses- muligheder for Maglemose-kulturens jæger- og fiskerfolk, og som bekendt har man også flere steder i moserne nord for Vordingborg gjort rige fund af redskaber af flint og ben; i Sværd- borg mose især af den hvide flint. I Sydsjællands Museum i Vordingborg kan ses mange fund fra disse moser. Under tørve- gravning i 1940 fandt en af seminariets elever en meget velbe- varet bæverdæmning i udkanten af Barmose, et levn fra fyrre-

Bakkelandskab ved Kulbjergene

*Tunneldal
med sø ved
Ugledige*

skovstidens dyreverden. I Sværdborg mose er optaget knogler af urokse, elsdyr, kronhjort og vildsvin.

En fuldstændig glacial landskabsserie omkring en gletsjerslstandsline, i dette tilfælde Kulshjerger-Hammer-buen, består foruden af en foranliggende flodslette også af en bag isranden liggende inderlavning (moræneflade). Antagelig må den lavvandede Fakse bugt mellem Stevns og Møn med tilhørende Præstø Fjord opfattes som en havdækket inderlavning, idet israndslinien viser tydeligt ensformethed med Faksebugtens kystlinie.

I dybe tunneldale under Øresundsgletsjeren strømmede mægtige smellevandsfloder vestpå op mod gletsjerranden, og i dag ligger disse dale med deres ujævne længdeprofil som landskabelig markante sänkninger i morænebakkelandet. I Lekkende skov, syd og vest for Ugledige, ses en række søer, der efter alt at dømme hører til en tunneldal, der forløber videre østpå, hvor den danner fure for Mern å. Den skønne langsø, Even sø, ved Faksinge sanatorium, er vel også placeret i en slugt i en tunneldal, der efter geologen Kaj Hansens undersøgelser fortsætter mod øst gennem Præstø fjords nordlige del under Feddet og derfra i en rende ud i Fakse bugt. Det sydligste Sjællands anseligste tunneldalstrøg begynder i havbunden mellem Nyord og Sjælland (i dalfuren Hølen). Herfra går dalen mod nordøst gennem Jungshoved fjord og Risby ådal i retning af Mogenstrup ås, hvis sydøstligste udløbere ses som korte åsstumper vest for hovedvej 2, hvor denne skærer Risby å.

*Grusgrav
i åsbakke ved
Bårse
(udløber af
Mogenstrup ås)*

Kaj Hansen har påvist, at Even- og Risby-tunneldale løber sammen vest for Præsto.

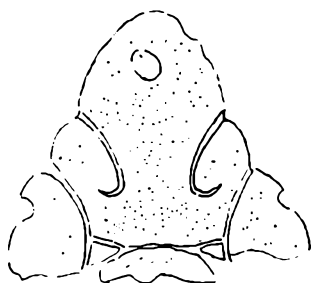
Til en geologisk beskrivelse af et istidslandskab hører også en omtale af ledeblokkene. Langs Sydsjællands kyster, i grusgrave og på marker ligger righoldige ledeblokselskaber. Karakteristisk for området er de talrige dalabaltiske sten fra Dalarne og Østersøregionen, hvilket skyldes, at såvel Storebælts- som Øresundsgletsjeren har raseret disse dele af den skandinaviske halvø og dens randzone.

Af østersøblokke findes hyppigst brun og rød østersøkvartsporfyr, ålandskvartsporfyrer samt påskallavikporfyr fra Kalmareregnet. Fra Dalarne findes fortrinsvis bredvadporfyr og grønklittporfyr. Fra vore seminarieekskursioner har vi dog hjembragt adskillige sjældnere ledeblokke samt blokke særlig fra Øland, Gotland og Baltikum med velbevarede forsteninger i. Seminarielærer P. Mikkelsen har en meget omfattende seværdig samling af forsteninger, som han har taget fra blokke, fundet i Sydsjælland.

Stentællinger viser, at forholdet meller østersø- og dalablokke varierer. På Knudshoved odde er talt omtrent lige mange af begge slags. Øst for Vordingborg, f. eks. i grusgrave ved Kulsbjergene dominerer østersømateriallet. Måske kan dette yderligere begrunde, at de to lokaliteter skyldes to forskellige gletsjere.

Farvandene omkring det sydlige Sjælland er stort set lavvandede områder afbrudt af smalle, ofte dybe sejløb. Havbundfladerne er dels havdækkede morænelandskaber (Fakse, Karre-

bæksminde og Stege bugt), som bølger og havstrømme gennem tiderne har høvlet jævne, og dels såkaldte akkumulationsflak, opbygget af sandmasser, som havet har tilført fra de kyststrækninger, der er under stadig nedbrydning, f. eks. sydkysten fra Melbjerg til Knudshoved.

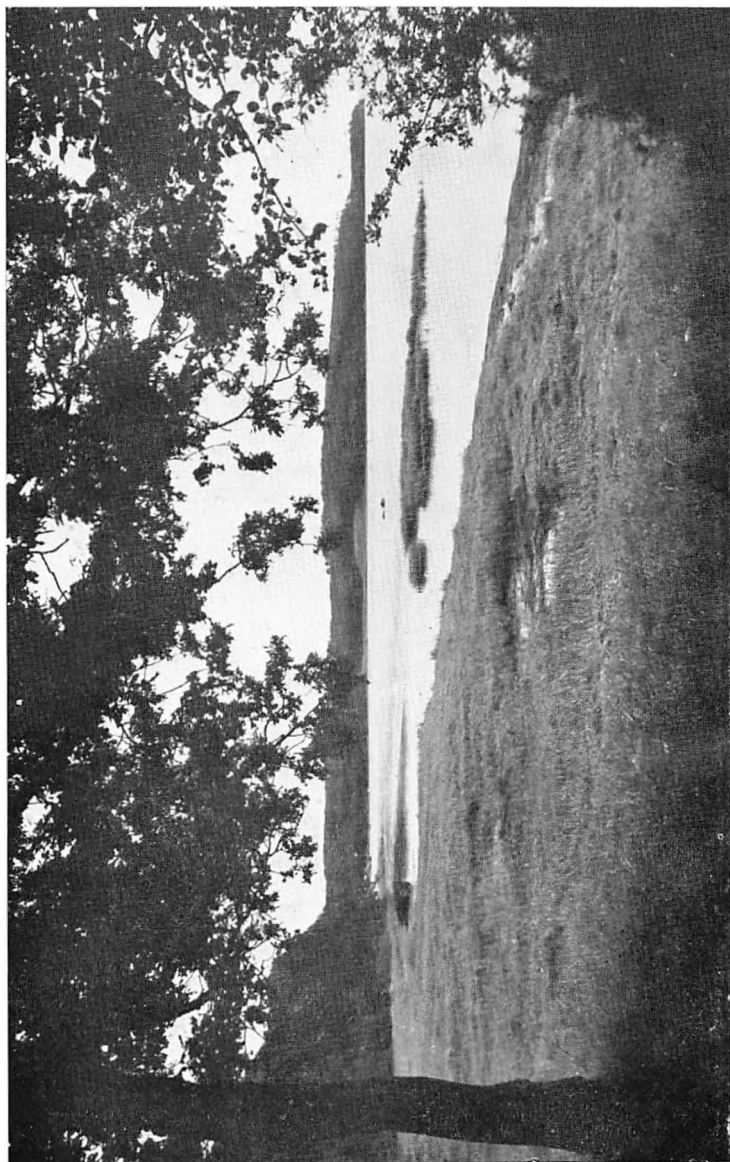

Trilobit fundet på
Masnedø d. 22-3-57

Tegnet af
Troels Mikkelsen

Mellem Sydsjælland, Møn og Falster, hvor smålandene Nyord, Lindholm, Bogø, Langø, Tærø, Farø og Masnedø ligger, har der i fastlandstiden med landets højere beliggenhed været et landområde, hvor disse øer hævede sig som høje bakker over et fladland med mange vandløb, hvis furer nu gennemskærer farvandede som render, f. eks. Ulfshale løb og Sortsø gab. Måske har disse to meget dybe sejløb oprindeligt været tunneldale. De druknede flodsystemer er blevet yderligere uddybet af de kraftige havstrømme, der under vandstuvning opstår i snævre farvande.

Sydsjællands kyst er lige så forskelligartet som landsdelen i det hele er det. Snart står levende klinter brat ud mod havet, hvor bølger og strøm tager for sig af det vigende land (Bakkebølle, Melbjerg, Knudshoved), og snart glider flade tilgroningsstrande med blomsterrige enge og tætte rørsumpe i eet med rolige bugter og viges blide vande (Oringehalvøens kyster, Agnø-, Dybsø- og

Flad tilgroningsstrand i Sydsjælland

*Kyst med klinter
og strandvolde på
Knudshoved*

Præstø fjorde). Havstrømme har opkastet brede lokkende sandstrande som ved Svino sand og langs Feddets østside.

En kystdannelse af speciel geologisk interesse er netop halvøen Feddet. Står man på den smalle hævede havbund inderst ved Præstø fjord, hvor lave klinter vest for kystvejen viser, hvortil stenalderhavets bredder engang for årtusinder siden gik, ser man, hvordan Feddet lukker for Præstø fjord og skaber den om til en glitrende lagune. Feddet er en efteristidsdannelse, et marint forland, opbygget af rullesten, grus og sand, som havstrømmene har tilført nordfra; masser af flintknolde er gennem årene hentet op af halvøens gamle strandvolde. Ud mod Fakse bugt strækker sig en kilometerlang udligningskyst med den fineste sandstrand, der ved Fedspidsen krummer ind mod lagunen (krumodde), i hvis læområde tilgroningsfladstrand med strandeng og -sump danner en bred bræmme hele inderfjorden rundt.

Nævnes må også Maderne, mågernes og vadernes eldorado, ud for landsbyen Roneklint, en såkaldt barre-ø, der er skyllet op af materialer, som havstrømmene bar til østfra. Sådan ser man,

hvordan havet bygger nyt land i det indre af Fakse bugt. Det samme sker sydligere i farvandet omkring Ulfshale og Nyord, og tager man tværs over landsdelen til den store lavvandede Dybsø fjord, har havet også her anlagt en yderkyst af øer (Enø, Dybsø), der danner grænse til den større Karrebæksminde bugt.

De geologiske kræfter, der har formet Sydsjælland, har i sandhed været gavmilde. Is og hav har her skænket naturvandreren et landskab, ikke storladent som det jyske, men med en stilfærdig, smilende idyl, der glæder og inspirerer det sind, som ikke blot lader sig betage af den landskabelige skønhed, øjet ser, men som også lader sig fylde med undren over det naturkræfternes samspil, han her mener at kunne ane.

Henry Holm.

LITTERATUR:

V. Milthers: Det danske istidslandskabs terrænformer og deres opståen.

S. A. Andersen: Det danske landskabs historie.

Keld Milthers: Ledeblokke og landskabsformer i Danmark.

Axel Schou: Det marine forland.

Kaj Hansen: Investigations of the Geography and Natural History of the Præstø Fjord.

Trap: Danmark, 5. udg. Præstø amt.

KONG FREDERIK VII

som arkæolog

Foran rigets borg i København, Christiansborg, står statuen af Fr. VII, højt til hest, slående kongeligt ud med hånden. På Kirketorvet i Vordingborg, Valdemarernes gamle by, står en bronzebuste, kong Fr. VII til ære og minde. Og således mangfoldige steder udover landet. Det er grundlovgiveren, sejrherren over lyskerne i Treårskrigen, generalexponenten for ånden af 1848, man hædrer. Men Fr. VII var andet og mere. Han var regent i almindelighed og dertil et egenartet menneske. Mærkeligt nok er der ikke givet en udtømmende behandling af ham, videnskabeligt set, og mærkeligt nok har psykiatrien ikke bemægtiget sig hans personlighed og kastet lys over den. Dette ville dog have være naturligt i betragtning af den historiske rolle, han kom til at spille. Stoffet til belysning af hans historie er rigt. Statsrådsprotokollerne bliver nu offentliggjorte, samtiden har alt talt med mange munde om ham. Andet og vigtigt materiale ligger formentlig i kongehusets hvælvning i rigsarkivet. Historikerne har nærmet sig Fr. VII som hist. person på forskellig vis. C. F. Wegener, A. D. Jørgensen, N. Neergaard og Povl Engelstoft har i det væsentlige holdt sig til den officielle personlighed, mens f. eks. Kn. Kretzschmer og senest Rob. Neiiendam har taget fat med realisme og med alle palettens farver forsøgt at skildre et menneske på godt og ondt. For adskillige vil kongens person være hellig og ukrænkelig; den hist. sandheds klare lys må kun strejfe ham, helst ikke hvile på ham. Andre vil følge hans efterfølger på tronen, kong Christian IX. Da L. Bobé fik lov til at publicere greve Conrad Rantzau-Breitenburgs memoirer, indeholdende skarpe bemærkninger om Fr. VII, overgav han manuskriptet for trykning til prins Hans, der ord til andet læste

*Frederik VII i profil
på L. Priors broncebuste på
Kirketorvet (1868)*

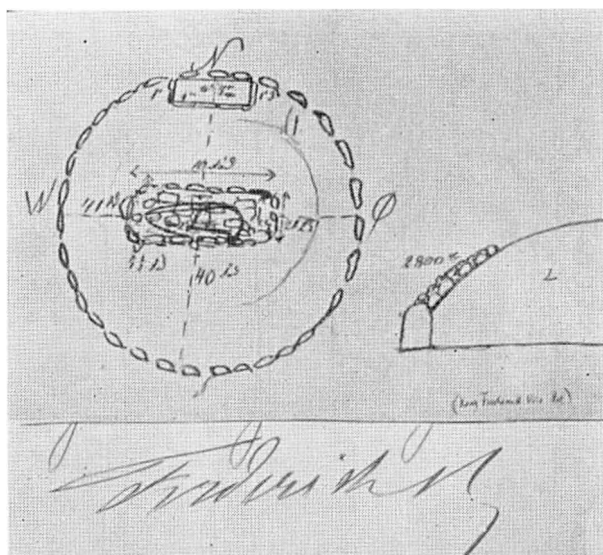

det højt for sin kgl. bror. Denne udtalte, at manuskriptet burde offentliggøres ubeskåret. Således var hans opfattelse, og Chr. IX var indbegrebet af ridderlighed, redelighed, loyal korrekthed. -- Med sin personlige udrustning og med sin overgangsskabne fra enevælde til constitutionelt monarki blev Fr. VII en underlig tragisk skikkelse. Han var uconventionel og utraditionel, en sidste degenereret ætling, fysisk og psykisk, af en ældgammel slamme. Hans mangel på ligevægt voldte ham vanskeligheder i forhold til aristokrati og borgerskab. De så på ham som gennem slanglorgnetter; kongen følte sig usikker, og bedre blev det ikke efter indgåelse af hans 3. ægteskab med grevinde Danner. Dette ægteskab var kongen til lykke og monarkiet som institution til gode, men vide kredse til forargelse. Grevindens pågående ønsker om og arbejde for placering mødte en sejt passivitet. Dette sled ægteparrets nerver tynde. Såvidt muligt undgik det hovedstaden og opholdt sig fortrinsvis på Frederiksborg, Jægerspris, Glücksborg. Eller også foretog det sommerrejser, og Fr. VII kendte helstaten af selvsyn som få andre konger, til lands og til vands. Han havde megen natursans og kunne fryde sig over de storladne, jyske linjer og flader såvel som over det rige østjyske og ø-landskab. „Sjælland, Sj. - med skov og sø, dejlige ø, her vil jeg dø!“ Tekst og tone var ham lige kære og bevægende. Dansk natur og sin Louise hyldede han i lyrik, rundet ud af hjertets stemningsfylde. På sine rejser agede han altid frem i åben vogn og det uanset vejret, om solskin og tørvejr, storm eller regn. Udblikket var frit, og adgang til at kontakte befolkningen var nem. Jævn og folkelig som han kunne være, fandt han lejlighed til et godt og hjerteligt ord, som sent blev glemt. I det hele taget virkede landluften fornyende, forfriskende på ham, lægende et såret sind. På sine „antikvariske“ excursionser spredte kongen fest og glæde om sig; der stod festivitas om hans person. Hans

færd var præget af dansk lune, dansk latter, dansk djærvhed, stundom en vis drøjhed, som kunne være lovlig kraftig. Hans tale var ikke just båret af tankefyldte eller kunst, men af ligefremhed, hjertelighed, friskhed, — efter Wegener karakteristisk ved det ham egne ud af livet grebne sprog, hvis klang og bojelig­hed i alle modersmålets ejendommeligheder var fjernt fra alt fremmed, fornemt, tillært. — det rene udtryk for hans jævne, hjemlige sind. På disse ture fik han frisk kulor, og efter Wegener så han ud „ret som en nordisk konge“. Fr. VII var så afgjort et friluftsmenneske. På Frederiksgave på Fyn, på Skodsborg ved Øresund rejste han et telt i haven. Om dagen var det arbejdsværelse, om natten sovekammer. Tegneren E. Young har forevigtet denne idyl. Telldøren er slået til side. Kongen hviler sig, mens grevinden læser højt. Ægteskabelig idyl efter de storme, han havde været ude i. Fr. VII praktiserede, hvad hans kgl. forfader Fr. IV havde rost sig og sit folk af overfor zar Peter af Rusland. En dansk konge midt i sit folk behøver ingen livvagt. I byen kedede Fr. VII sig grundigt. Dette var slet ikke tilfældet på landet. Han var passioneret lystfisker, hans fiskegrejer fremvises endnu i hans hjem på Jægerspris. I dybeste stilhed, næsten i andagt fulgte han proppen på vandets overflade. Ingen måtte forstyrre. Adjudanterne syntes ikke, dette var allfor morsomt. Selv conseilspræsident Hall, den runde mediator, sås sammen med kongen på Glücksborg sø, ventende på aborrebid. Når dette trak ud, kunne Fr. VII være i høj grad irriteret. „Hvor kan det være, de ikke bider mere“, spurgte han engang en skovfoged. „Hvor mange har Deres majestæt fanget?“ Kongen talte efter: 73. „Der skal være 27 endnu“, svarede skovfogeden. — Der­til var han lidenskabelig arkæologisk interesseret, dette måske en arv fra faderen og farfaderen. I alle tilfælde: Farfaderen, arveprins Frederik († 1805) dyrkede arkæologiske sysler på Jægerspris, og fra faderen, kong Chr. VIII, en højt­begavet mand med vidtspændende interesser, en kulturpersonlighed ved et musehof, æsthet, poet, samler — modtog han gerne nogle bemærkninger, som denne havde ladet opsætte om udgravningen af kæmpehøje. Interessen var stærk og ægte nok, hvad han selv ikke nøksom kunne undre sig over. I. I. A. Worsaae kalder ham amatør, „hovedet for den dilettantisme, for den interesse i folket, der har haft og har så overordentlig stor betydning“. Og med rette, for Fr. VII var udgraver og samler, men systematiker var han ikke.

*Frederik VII undersøger en gravhøj ved Skodsborg i sept. 1863
(Tegning af J. Magnus Petersen. Gengivet i »J. J. A. Worsaae: Af en Oldgranskers Breve« 1938)*

*Frederik VII's egenhændige skitse
af udgravningen af en kæmpehøj i Neder Draaby
Efter Danske Museer III (1952)*

og større tankearbejde, intellektuel concentrering var ikke hans sag. Hans interesse var som en konstant og sagte blussende flamme, der virkede inspirerende og inciterende på hans omgivelser. Worsaae taler da også om kongens store og uvisnelige forljeneste af arkæologien, selv om han ingenlunde er blind for kongens særegenheder, først og fremmest hans højst mærkelige fantasier, der var stærkt svulmende. — Kongen omgikkes gerne arkæologer, historikere og dertil godtfolk fra landet. De var fuldt ud fortrolige med hans danske hjemlige ejendommeligheder. De vidste, hvordan han skulle tages, ligesom de også ydede grevinden al den honnør, der tilkom hende. På en af Jellingehøjene så Fr. VII følgende indskrift: Hav tak, o konning! Fra højens muld du skænker os minder og kundskabs guld“. Og om grevinden skrev Werlauff: „Det er vist, at når man ikke kendte hendes vita anteacta, kunne man på hendes hele ydre og holdning gerne antage hende for en født prinsesse“. Blandt dem, der fulgte kongen, var gerne Worsaae og C. F. Wegener. Den sidste var grundlærd og uhyre belæst og dertil fra naturens side forsynet med stærke tænder. Når de så kørte ud i det høst-

*Udgravningerne i Jelling, juli 1861. Frederik VII og grevinde Danner
(Tegning af J. Kornerup, gengivet i »Af en Oldgranskers Breve« 1938)*

lig-farvede land i september—oktober, halede kongen hasselnødder frem af frakkelommen. Wegener knækkede dem, mens kongen spiste kernerne. Efterhånden var de kommet et stykke frem i Jylland; regnen silede ned, og Wegener slog en nankinghætte over hovedet. Det kgl. selskab nåede en lille by, hvor det blev modtaget af børnesang og tiltale af sognets præst. Efter velkomsten til kongen vendte præsten sig til skikkelsen ved siden af i den tro, at det var grevinden: Og du ædle kvinde, vor konges gemalinde.....! Ved dette tilløb til pastoral pathos udbrød den noget forbløffede konge: „Nej, nu går det sgu for vidt, ned med dig, Wegener.“ — Og så travede hestene videre. Men gehejmearkivaren betroede en af sine venner, at nok fik han noget af landet at se i kongens følge, som han ellers ikke ville have fået at se, men „det var et satans liv“. I kongens selskab sås jævnlig kabinetssekretær J. P. Trap, der flittigt noterede indtryk og oplysninger. Dette blev til Traps Danmark (1858—60), et topografisk-historisk værk af værdi den dag i dag. Hans memoirer fra Fr. VII's og Chr. IX's tid vil snart fremkomme i trykken. C. F. Wegener udgav 1864 et mindeskrift om Fr. VII, „salig og højlovlige Ihukommelse“, ført som årbøger, hvori kongens arkæologiske ekspeditioner bogføres lige så nøje som hans regeringshandlinger. Efter landopholdet fulgte vinterliv, efter høstens tid fulgte meditationens. Povl Engelstoft har skrevet, at kongen var en mand med interesser, og at hans arkæologiske og historiske sans løftede ham over jævnmålet. Han blev 1841 valgt til præsident for Oldskriftselskabet og fulgte livet her med levende deltagelse. Mødeaftenerne fandt sted på Christiansborg, og hyggeligt formede det sig. Kongens store hund gik stilfærdigt og snusede, dog uden ellers at deltage i forhandlingerne. Kongen kastede sig energisk ud i drøftelserne, gerne på oppositionens side mod de ældre. Han nød dette samvær med mænd, der omfattede hans virke og sysler med sympati og indgød ham tryghed. Foruden de allerede omtalte var også til stede dansk arkæologisk altmeister, Chr. J. Thomsen, kongens gamle ven, der blev sendt til kejser Napoleon III med en samling oldsager. Kejserinde Eugenie skal ifølge Rob. Neiiendam have sagt, at „af alle de antikviteter, kongen af D. havde sendt, var Monsieur Thomsen den mest interessante“. Undertiden dyppede kongen pen i blækhus for at delagtiggøre andre i sine synspunkter — en side, som den Århusarkæolog P. V. Glob fremhæver i en artikel: Knudshoved, Klok-

Jattestuen bag Knudsby skole

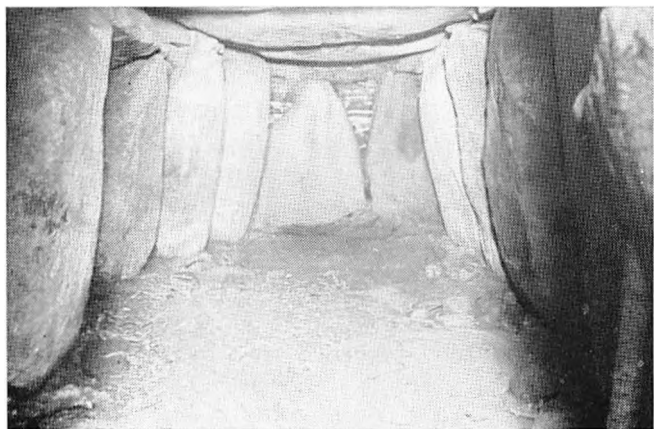

Indgangen til jattestuen ved Knudsby skole

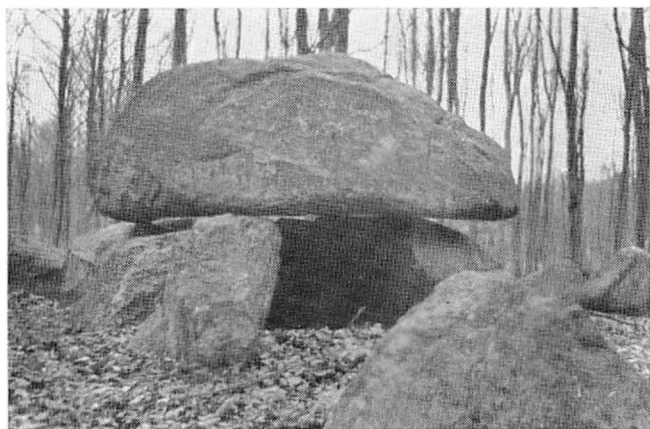
kefrøernes Paradis, Oldtidsmindernes Halvø (ved Vordingborg), 1940. Kongen tilsendte 1857 Worsaae en egenhændig opsats om køkkenmøddingerne, hvori han, ledet på spor ved synet af marvspaltede ben, fremsætter den ikke urigtige opfattelse, at „Urfædrenes levemåde har været kannibalsk“. Desuden udgav han et Skrift på adskillige europæiske sprog om jættestuernes bygning. Om dette siger P. V. Glob: Har man een gang læst Fr. VII's levende afhandling om dette emne, er det ikke vanskeligt at fortælle, hvorledes man rullede stenene sammen på svære bjælker og til sidst lagde de vældige overliggere på plads.

Kongens arkæologiske virkeplads var hele landet. Igennem C. F. Wegeners før nævnte skrift kan man følge ham sted for sted, sommer efter sommer, årene igennem. Mangfoldige gravhøje har han været med til at udgrave, således også på Vordingborg-egnen, i Oreby-skovene og på Knudshoved. En pil, han planede til minde om en udgravning her, er desværre gået ud. Han søgte til Jellinge, hvor opgaven var at undersøge, hvad Sydhøjen indeholdt, og at genudgrave og restaurere Nordhøjens gravkammer. Resultatet blev ikke efter ønske. J. Kornerup har givet en beretning om denne udgravning. I blyantstreg har han desuden gengivet tænkle situationer på hyggelig og morsom måde.

Fr. VII udsteder 19. juni 1861 følgende ordre: I må finde mig den gamle konge. På en anden tegning vågner Gorm den Gamle op, da arbejderne står på højens top og borer ned til ham: „Ha, ved Asathor! Hvad er det for en larm i hulen?“ — Videre til Viborg domkirke, til rundkirkerne på Bornholm, til Hvidernes kirke i Sorø, til Valdemarernes gravkirke i Ringsted. Denne arkæologiske interesse fyldte kongens tilværelse så helt; han var lykkelig; men ikke alle følte således: „Den hele Akt var dem, som manglede hist. og antikvarisk Interesse, yderst trættende, navnlig for Biskoppen, de to Amtmænd, Cultus- og Finansministeren. Kongen sad paa en Stol i Kirken og røg Tobak; hans Eksempel fulgtes af flere.“ (Werlauff til Vedel-Simonsen, Elvedgård, Fyn). En beretning om disse undersøgelser i Ringsted blev publiceret af Worsaae og Herbst med smukke illustrationer, bl. a. med en gengivelse af dronning Sophias og Berengarias hovedform. Disse var så velbevarede, at kongen lod tage en voksafstøbning, som han lod fremlægge i sit hjem på Jægerspris, sit „Naturens Slot“. — Videre til Roskilde domkirke, hvor han interesserede sig ikke mindst for Chr. IV — i det hele taget virkede

Det indre af jattestuen ved Knudsby skole

Udgravet kæmpehøj i Oreby skov

hellekongen stærkt elektrificerende på hans sene ætling. Gerne stillede denne sig da i deklamatorisk positur. Gennem årene havde kongen ved disse studiebesøg fået føling med oldtid, middelalder, renaissance. Og kongeligt videbegær eller videnskabelighed var blevet tilfredsstillt. Men der blev også sørget for det legemlige -- og sørget godt. Ved en arkæologmiddag i Sorø var menuen lige så lang som renaissanceens festmenuer, altså i kulinarisk henseende en ren Jakobs laksigelsesfest. Taffelmusikken blev indledet med en march, komponeret af kongen selv. For *det* kunne han også. De grå dage med de små fund kunne oplives med en god frokost. Det skete, at kongen selv bryggede en kop mandekaffe, og sommermiddagene kunne afsluttes med et arkæologisk foredrag. En skattet gæst anbragte kongen gerne ved sin højre side -- en æresplads, men også en uriaspost. „Det er en drøj plads.“ bekendte Worsaae, „vi drak champagne af ølglas, og kongen skænkede stadig mit fuldt“.

Vinteren igennem mediterede kongen arkæologisk, bearbejdede det indhøstede materiale og ordnede sine samlinger, som han havde anbragt på sit kære Frederiksborg. Prof. J. Magnus Petersen har tegnet kongen i hans samling, egentlig et smukt, vellignende og vellykket portræt, og samlingens ydre ramme har han også fortalt om: - Jeg husker endnu det store værelse, hvor sagerne var anbragte. Midt på gulvet stod et stort billard, mens bag- og sidevæggene var oplagne af skabe med oldsager og våben; nederst i den mellemste del af bagvæggen var en stor kamin, hvor hele favnestykker lå og glødede, thi under vort ophold på slottet var det en utålelig frost. — Det gik Fr. VII, som det går så mange samlere: genstandene sprængte fuldstændig rammen. Kongen måtte udvide sig, og det blev opefter, i øverste etage, hvor han lod indrette et værelse i gammel stil med gipslofter og egetræspaneler. Retningen af denne udvidelse var kongen lidet henrykt for, da han følte sig besværet af sin megen legems tyngde. Frederiksborg var for Fr. VII arkitektonisk skønhed og historie; det var Chr. IV's skønne og store hus, der rummede hans eget hjem. I dec. 1859 brændte slottet. Tilintetgjort blev samlingen, der for ham stod som indbegrebet af så mange lykkelige somre. For folket betød branden en national ulykke, af kongen følte den som en personlig sorg.

Hvilken tale førte nu historien for Fr. VII? Ja, mon ikke den samme, som Worsaae har givet udtryk for, når han skriver: —

*Frederik VII i hans oldsagssamling
Tegning af J. Magnus Petersen 1863, gengivet i
»Af en Oldgranskers Breve« (1938)*

„Man bliver stemt til ydmyghed og andagt, når man vandrer mellem ødelagte og forstyrrede grave, hvor fordums rige og mægtige nu ligge som stov og aske, og hvor ethvert trin minder om det forgængelige i al jordens herlighed . . . Det bidrager mægtigt til at gøre sig fortrolig med tanken om døden, men også til at forøge glæden over livet . . .“ Kongens sind var stemningsfyldt og følelsesbetonet. Måske ville han have fornemmet sine intensive indtryk fra sommerliv og vinterhi, fra natur og historie, bedre dækket ved Jeppe Aakjær:

Din egen dag er kort, men slægtens lang;
læg oret ydmygt til dens rød forneden;
Årtusind toner op i gråd og sang,
mens toppen suser imod evigheden.

Årene var gået. Det var længe siden, Fr. VII som ung, spinkel prins var sprunget over det dybe Randkløveskår mellem Allinge og Gudhjem på Bornholm. Der lagde sig noget vist dæmpet over ham. Kongen var overtroisk. Det var blevet spået ham, at han skulle regere 15 år. $1848 + 15 = 1863$. Min tid er snart forbi, kunne han bemærke. Den 29. juni 1863 indførte kongen i sin dagbog: I dag indgik min højtelskede onkel, arveprins Ferdinand til det evige Østen. Han udgav parolen og var mausetodt. - - Nu var der kun een mand tilbage af oldenborgernes lige linje, og det var kongen selv. Han ilede syd på til grænselandet, hvor hæren stod opstillet ved Dannevirke. Den udenrigspolitiske situation var tilspidset og kunne når som helst udfolde sig akut. Kongen blev syg. I febevildelser så han sig selv i spidsen for forsvaret, værgende fædrenes arv. Den 15. novbr. 1863 døde kong Frederik VII på Glücksborg slot, 55 år gl.

A. D. Jørgensen skrev: - - Hvad der ellers vil kunne siges kong Fr. VII på, så skal dog sene tiders historie vidne, at han i et farefuldt øjeblik blev os en konge af Guds nåde. Disse ord af rigsarkivaren er som skabte til at indhugges på et monument for grundlovsgiveren. Denne afhandling vil kaste lys over en enkelt side af mennesket Fr. VII - og ikke den mindst sympatiske.

P. Mikkelsen.

Billederne side 97, 99 og 105 er velvilligst stillet til rådighed af Gyldendals forlag.